

SVEA HOVRÄTT
Mark- och miljööverdomstolen
Rotel 060105

DOM
2015-12-04
Stockholm

Mål nr
M 11838-14

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Nacka tingsrätts, mark- och miljödomstolen, deldom 2014-12-17 i mål nr M 3346-11, se bilaga A

KLAGANDE OCH MOTPARTER

1. Staten genom Trafikverket, 202100-6297, Region Stockholm, 172 90 Sundbyberg
Ombud: Verksjuristerna Anders Bengtsson och Marie Borgblad, Trafikverket, Avdelning Juridik, 781 89 Borlänge

2. Stockholms kommun genom Miljö- och hälsoskyddsnämnden, Box 8136, 104 20 Stockholm

3. Arbetsgruppen Rädda Grimstaskogen (ARG), c/o Anne Lundequist, Abiskovägen 14, 162 68 Vällingby

4. Föreningen Nej till Västerleden, c/o Björn Magnusson, Aspsätravägen 29, 127 37 Skärholmen

5. Mälaröarnas Naturskyddsförening, c/o Bo Nylén, Bänkvägen 10, 178 38 Ekerö
Ombud för 3-5: Jur. kand. Gunilla Högberg Björck, GBH Miljörätt, Kattfotstigen 2, 197 34 Bro

6. Gunilla Wirén, Gillsätragränd 72, 127 36 Skärholmen

MOTPARTER

1-160. Anna Karin Hermodsson m.fl. se bilaga B
Ombud för 1-160: Advokaterna Fredrik Bonde och Carolina Gustavsson, Landahl Advokatbyrå AB, Box 19143, 104 32 Stockholm

161. Söderport Fenix 5 AB, c/o AB Sagax, Engelbrektsplan 1, 114 34 Stockholm

162. Bro Spejaren 3 AB, Box 5013, 121 05 Johanneshov

163. Smista Park AB, Box 5013, 121 05 Johanneshov
Ombud för 161-163: Jur. kand. Mikaela Hansel Holmgren, Landahl Advokatbyrå AB, Box 19143, 104 32 Stockholm

164. Tomas Andersson, Havrevägen 10, 187 69 Täby

165. Ingegerd Nyberg, Astrakängatan 13, 165 52 Hässelby

166. Anna Högfeldt, Lars Forsells gata 18, 112 15 Stockholm

167. Lars Högfeldt, samma adress som 166

Dok.Id 1225249

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 2290 103 17 Stockholm	Birger Jarls Torg 16	08-561 670 00 08-561 675 50 E-post: svea.avd6@dom.se www.svea.se	08-561 675 59	måndag – fredag 09:00-15:00

SAKEN

Tillstånd till grundvattenbortledning för byggande och drift av E4 Förbifart Stockholm m.m.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSLUT

1. Mark- och miljööverdomstolen avvisar följande yrkanden
 - att utvidgning av Sätmaskogens naturreservat görs med Bredängs Camping och mark mittemot campingen som tidigare föreslagits tillhöra reservatet,
 - att utvidgning av reservat på Järvafältet görs avseende Igelbäckens kulturresevat vid Hästa klack,
 - att utvidgning av reservaten på Järvafältet görs avseende den sträcka där Igelbäcken passerar genom f.d. Barkarby flygfält och att delar som där är kulverterad öppnas upp i dagen och "naturskapas" samt att flygplatsområdet restaureras till natur,
 - att utvidgning av Grimsta naturreservat planeras vid Tyska Botten, och
 - att bussramper/busstunnlar i Sättra/Skärholmen inte ska få byggas.
2. Mark- och miljööverdomstolen avslår yrkandet från Anna Karin Hermodsson m.fl. (se bilaga B), Bro Spejaren 3 AB och Smista Park AB om avvisning av Trafikverkets yrkande avseende rättegångskostnader ingivet den 10 mars 2015.
3. Mark- och miljööverdomstolen avslår Trafikverkets yrkande om avvisning dels av Arbetsgruppen Rädda Grimstaskogens, Föreningen Nej till Västerledens och Mälaröarnas Naturskyddsförenings yrkande att motorcrossbanan vid Hansta/Hägerstalund ska restaureras till naturmark, dels av Stockholms kommuns yrkande om åläggande att genomföra kompensationsåtgärder enligt bilaga 6 till ansökan om grundvattenbortledning.
4. Mark- och miljööverdomstolen ändrar mark- och miljödomstolens dom endast på följande sätt.

- A. Villkor 10 angående ramvillkor för luftburet buller ges följande justerade lydelse samt föreskrivs villkor 10 a – 10 d.
10. Luftburet buller ska i byggskedet begränsas så att personer som bor i anslutning till anläggningen eller bedriver tyst verksamhet där inte ska utsättas för buller över de riktvärden¹⁾ som anges i nedanstående tabell

Ekvivalent ljudnivå dBA

Område	Helgfri måndag-fredag Dag 07-19 Kväll 19-22		Lör-, sön-, helgdag Dag 07-19 Kväll 19-22		Nätter 22-07
Bostäder för permanent boende och fritidshus					
<i>Utomhus (vid fasad)</i>	60	50	50	45	45
<i>Inomhus (bostadsrum)</i>	45	35	35	30	30
Vårdlokaler					
<i>Utomhus (vid fasad)</i>	60	50	50	45	45
<i>Inomhus</i>	45	35	35	30	30
Undervisningslokaler					
<i>Utomhus (vid fasad)</i>	60	-	-	-	-
<i>Inomhus</i>	40	-	-	-	-
Arbetslokaler för tyst verksamhet					
<i>Utomhus (vid fasad)</i>	70	-	-	-	-
<i>Inomhus</i>	45	-	-	-	-

Maximal momentan ljudnivå dBA

Bostäder för permanent boende och fritidshus					
<i>Utomhus (vid fasad)</i>	-	-	-	-	70
<i>Inomhus (bostadsrum)</i>	-	-	-	-	45
Vårdlokaler					
<i>Utomhus (vid fasad)</i>	-	-	-	-	-
<i>Inomhus</i>	-	-	-	-	45

¹⁾Med riktvärde avses ett värde som, om det överskrids, medför en skyldighet att vidta åtgärder så att villkoret hålls.

Värdena gäller inte för boende eller verksamhetsutövare av tyst verksamhet som erhållit skriftligt erbjudande från Trafikverket om tillfälligt boende, alternativt tillfällig vistelse, och andra skyddsåtgärder inte kan anses tekniskt möjliga eller ekonomiskt rimliga.

- 10 a. Arbete som riskerar att medföra buller som överskrider värdena i villkor 10 får endast utföras helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00.
- 10 b. I samråd med tillsynsmyndigheten får arbeten som medför överskridanden av värdena i villkor 10 utföras helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00. Andra avvikelser från vad som regleras i villkor 10 och 10 a får, om det finns särskilda skäl, ske endast efter tillsynsmyndighetens godkännande.
- 10 c. Tillsynsmyndigheten bemyndigas att meddela närmare villkor om åtgärder och försiktighetsmått angående luftburet buller.
- 10 d. Om angivna värden riskerar att överskridas under fem dagar i följd eller mer än fem dagar under en tiodagarsperiod, ska boende och verksamhetsutövare av tyst verksamhet som riskerar att beröras av ett sådant överskridande erbjudas möjlighet till tillfälligt boende alternativt tillfällig vistelse. För boende med särskilda behov ska sådan möjlighet erbjudas även för kortare period. Erbjudandet ska skickas till berörda i god tid innan arbetena påbörjas, dock senast tre veckor innan.
- B. Villkor 11 angående ramvillkor för stomljud ges följande justerade lydelse samt föreskrivs nya villkor 11 a – 11 d.
11. Stomljud ska i byggskedet begränsas så att personer som bor i anslutning till anläggningen inte ska utsättas för högre värden avseende stomljud inomhus än vad som anges nedan. Värdena i tabellen gäller för bostäder, vårdlokaler och fritidshus. För arbetsplatser med tyst verksamhet gäller riktvärdet 45 dBA helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00.

Veckodagar	Tid	Högsta ekvivalenta värde
Helgfri måndag-fredag	07.00-19.00	45 dBA
Helgfri måndag-fredag	19.00-22.00	40 dBA
Lördag	09.00-17.00	40 dBA
Lördag	07.00-09.00	35 dBA
	17.00-19.00	35 dBA
Söndag och helgdag	07.00-19.00	35 dBA
Lördag, söndag och helgdag	19.00-22.00	30 dBA
Samtliga nätter	22.00-07.00	30 dBA*

*För bostäder gäller dessutom maximal momentan ljudnivå om 45 dBA alla nätter 22.00-07.00

Värdena gäller inte för boende eller verksamhetsutövare av tyst verksamhet som erhållit skriftligt erbjudande från Trafikverket om tillfälligt boende, alternativt tillfällig vistelse, och andra skyddsåtgärder inte kan anses tekniskt möjliga eller ekonomiskt rimliga.

- 11 a. Stomljudsalstrande arbeten får utföras helgfri måndag-fredag kl. 07.00-22.00 samt lördag kl. 09.00-17.00.
 - 11 b. I samråd med tillsynsmyndigheten får arbeten som medför överskridande av värdena i villkor 11 utföras helgfri måndag-fredag kl. 07.00-22.00 samt lördag kl. 09.00-17.00. Andra avvikelser från vad som regleras i villkor 11 och 11 a får, om det finns särskilda skäl, ske endast efter tillsynsmyndighetens godkännande.
 - 11 c. Tillsynsmyndigheten bemyndigas att meddela närmare villkor om åtgärder och försiktighetsmått angående stomljud.
 - 11 d. Om angivna värden riskerar att överskridas under fem dagar i följd eller mer än fem dagar under en tiodagarsperiod och andra störningsbegränsande åtgärder inte kan anses tekniskt möjliga eller ekonomiskt rimliga, ska Trafikverket erbjuda möjlighet till tillfälligt boende, alternativt tillfällig vistelse. För boende med särskilda behov ska sådan möjlighet erbjudas även för kortare perioder. Erbjudandet ska skickas till berörda i god tid innan arbetet påbörjas, dock senast tre veckor innan.
- C. Prövotidsförordnandet U 1 angående skadereglering ska ha följande lydelse.

Mark- och miljööverdomstolen skjuter upp, under en provotid av 10 år räknat från det att grundvattenbortledningen påbörjas, frågor om påverkan från grundvattenbortledning på byggnader och annan egendom inom påverkansområdet samt ersättning för skada på grund av sådan påverkan. Trafikverket ska under provotiden följa effekterna i syfte att vinna erfarenhet av verksamheten samt utreda om skada uppkommer på byggnader eller annan egendom och, om så är fallet, skadans storlek.

- D. Mark- och miljööverdomstolen skjuter upp frågan om slutliga villkor avseende kompensationsåtgärder under en provotid och inför ett nytt provotidsförordnande, U 2, med följande lydelse.

U2. Trafikverket ska under prövotiden utreda möjligheten

- att öka vattenflödet i Sättraån och i Skärholmsbäcken. Ett ökat vattenflöde kan bl.a. ske genom omledning av dränvatten från tunneln alternativt genom att vatten pumpas från Mälaren.
- att projektera och genomföra en återmeandring av en del av Igelbäcken i Igelbäckens kulturresevat. Under prövotiden ska Trafikverket ta fram en plan för projektering utifrån äldre kartunderlag, kulturresevatets skötselplan och andra relevanta underlag samt bedöma möjligheten att genomföra åtgärder för att återmeandra del av sträcka av Igelbäcken.

Utredningen, som förutom de miljömässiga konsekvenserna även ska avse de kostnadmässiga konsekvenserna av åtgärderna, ska tillsammans med förslag på slutliga villkor om kompensationsåtgärder lämnas till mark- och miljödomstolen senast ett år efter det att denna dom har vunnit laga kraft.

5. Trafikverket ska betala ersättning för rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen till

- a) Anna Karin Hermodsson m.fl. (motparterna 1-160 enligt bilaga B) med 2 314 kr vardera avseende arvode,
 - b) Bro Spejaren 3 AB med 80 938 kr avseende arvode,
 - c) Smista Park AB med 10 938 kr avseende arvode, och
 - d) Söderport Fenix 5 AB med 99 200 kr, varav 87 500 kr avser arvode, allt jämte ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) från domens datum till dess betalning sker.
-

BAKGRUND M.M.

Staten genom Trafikverket (Trafikverket) har beträffande infrastrukturprojektet E4 Förbifart Stockholm efter ansökan till Nacka tingsrätt, mark- och miljödomstolen, i fem domar som meddelades den 17 december 2014 beviljats tillstånd enligt miljöbalken avseende vissa miljöfrågor, framför allt tillstånd till grundvattenbortledning och tillstånd till hamnverksamhet. Stora delar av projektet har tidigare prövats av regeringen, dels genom att regeringen i september 2009 beslutade om tillåtlighet enligt 17 kap. miljöbalken, dels genom att överklagandet av arbetsplanen enligt väglagen som Trafikverket hade fastställt avslogs av regeringen i maj 2014.

Mark- och miljödomstolens avgöranden har överklagats av ett antal parter. Mark- och miljööverdomstolen har gett prövningstillstånd i vissa begränsade frågor i målet om grundvattenbortledning och de tre målen om tillstånd till tidsbegränsad hamnverksamhet. I detta mål om grundvattenbortledning har prövningstillstånd beviljats för vissa frågor gällande provotid för skadereglering avseende påverkan från buller, stomljud, vibrationer och radon, ramvillkor för luftburet buller och för stomljud, rättegångskostnader och kompensationsåtgärder enligt 7 kap. 7 § och 16 kap. 9 § miljöbalken avseende Hansta, Grimsta och Sätterskogens naturreservat samt Igelbäckens kulturresevat.

Mark- och miljööverdomstolen har i dag även meddelat domar i de tre målen om tillstånd till tidsbegränsad hamnverksamhet, M 11831-14, M 11834-14 och M 11835-14.

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Trafikverket har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska

- upphäva mark- och miljödomstolens förordnande om att reglering av skador på byggnader eller annan egendom till följd av buller, stomljud, vibrationer och radon från byggande och drift av tunneln ska ske inom ramen för ansökningsmålet samt att en provotid ska gälla för sådana skador,

- jämka tillerkända rättegångskostnader om 1 706 250 kr (inklusive mervärdesskatt) med 15 % hänförliga till perioderna 18 september 2012 – 28 november 2012 och 30 november 2012 - 12 september 2014 såvitt avser advokaterna Fredrik Bondes och Carolina Gustavssons huvudmän i mark- och miljödomstolen,
- befria Trafikverket från skyldigheten att betala ersättning för rättegångskostnader om 232 500 kr (inklusive mervärdesskatt) hänförliga till huvudförhandlingsdag den 1 december 2014 såvitt avser advokaterna Fredrik Bondes och Carolina Gustavssons huvudmän i mark- och miljödomstolen,
- jämka tillerkända rättegångskostnader om 102 831 kr (inklusive mervärdesskatt) med 80 % hänförliga till huvudförhandlingsdag den 1 december 2014 såvitt avser jur. kand. Mikaela Hansel Holmgrens huvudmän Bro Spejaren 3 AB och Smista Park AB, och
- befria Trafikverket från att betala ersättning för rättegångskostnader om 150 000 kr (inklusive mervärdesskatt) hänförliga till huvudförhandlingsdag den 1 december 2014 såvitt avser jur. kand. Mikaela Hansel Holmgrens huvudman Söderport Fenix 5 AB.

Stockholms kommun genom Miljö- och hälsoskyddsnämnden (Stockholms kommun) har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen *i första hand* ska besluta att villkor 10 ska ha följande lydelse.

- Luftburet buller ska i byggskedet begränsas så att personer som bor i anslutning till anläggningen eller bedriver tyst verksamhet där inte, annat än tillfälligt, ska utsättas för buller över riktvärden som anges i Naturvårdsverkets allmänna råd om buller från byggplatser (NFS 2004:15). Värdena gäller inte för boende eller verksamhetsutövare av tyst verksamhet som erhållit skriftligt erbjudande från Trafikverket om tillfälligt boende, alternativt tillfällig vistelse, och andra skyddsåtgärder inte kan anses tekniskt möjliga eller ekonomiskt rimliga. Trafikverket ska även i övrigt följa de allmänna råden.

Arbete som riskerar att medföra buller som överskrider Naturvårdsverkets riktvärden för buller från byggplatser (störande arbeten) får endast utföras helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00. I samråd med tillsynsmyndigheten får arbeten som medför överskridanden av riktvärden ske helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00.

Andra avvikelser får, om det finns särskilda skäl, ske endast efter tillsynsmyndighetens godkännande.

Om Naturvårdsverkets riktvärden för buller från byggplatser riskerar att överskridas under fem dagar i följd eller mer än fem dagar under en tiodagarsperiod, ska boende och verksamhetsutövare av tyst verksamhet som riskerar att beröras av ett sådant överskridande erbjudas möjlighet till tillfälligt boende alternativt tillfällig vistelse.

För boende med särskilda behov ska sådan möjlighet erbjudas även för kortare period. Erbjudandet ska skickas till berörda i god tid innan arbetena påbörjas, dock senast tre veckor innan.

och att villkor 11 ska ha följande lydelse

- Stomljud ska i byggskedet begränsas så att personer som bor i anslutning till anläggningen inte, annat än tillfälligt, ska utsättas för högre värden avseende stomljud inomhus (störande arbeten) än vad som anges nedan. Värdena i tabellen gäller för bostäder, vårdlokaler och fritidshus. För arbetsplatser med tyst verksamhet gäller riktvärdet 45 dBA helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00.

Stomljudsalstrande arbeten får normalt utföras helgfri måndag-fredag kl. 07.00-22.00.

Veckodagar	Tid	Högsta ekvivalenta värde
Helgfri måndag-fredag	07-19	45 dBA
Helgfri måndag-fredag	19-22	40 dBA
Lördag	07-19	35 dBA
Söndag och helgdag	07-19	35 dBA
Lördag, söndag och helgdag	19-22	30 dBA
Samtliga dagar natt	22-07	30 dBA*

*För bostäder gäller dessutom maximal momentan ljudnivå om 45 dBA alla dagar nattetid 22-07

Arbeten som innebär överskridanden av riktvärden i angiven tabell får i samråd med tillsynsmyndigheten utföras kl. 07.00-22.00 helgfri måndag-fredag. Andra avvikelser får, om det finns särskilda skäl, ske endast efter tillsynsmyndighetens godkännande.

Värdena gäller inte för boende eller verksamhetsutövare av tyst verksamhet som erhållit skriftligt erbjudande från Trafikverket om tillfälligt boende, alternativt tillfällig vistelse, och andra skyddsåtgärder inte kan anses tekniskt möjliga eller ekonomiskt rimliga.

Riskeras överskridande av bullernivåer inomhus under fem dagar i följd eller mer än fem dagar under en tiodagarsperiod och andra störningsbegränsande åtgärder inte kan anses tekniskt möjliga eller ekonomiskt rimliga, ska Trafikverket erbjuda möjlighet till tillfälligt boende, alternativt tillfällig vistelse. För boende med särskilda behov ska sådan möjlighet även erbjudas för kortare perioder. Erbjudandet ska skickas till berörda i god tid innan arbetet påbörjas, dock senast tre veckor innan.

Stockholms kommun har *i andra hand* yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska föreskriva följande bullervillkor.

- Buller från byggverksamheten under byggtiden ska begränsas så att den ekvivalenta ljudnivån inomhus som riktvärde inte överskrider
45 dBA i bostäder och arbetslokaler samt
40 dBA i skolor helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00
35 dBA i bostäder helgfri måndag-fredag kl. 19.00-22.00
35 dBA i bostäder lördag, söndag och helgdag kl. 07.00-19.00
30 dBA i bostäder lördag, söndag och helgdag kl. 19.00-22.00
30 dBA i bostäder alla dagar kl. 22.00-07.00.

Arbeten som genererar luftburet buller får endast utföras helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00. Arbeten i berg som genererar stomljud får endast utföras helgfri måndag-fredag kl. 07.00-22.00.

I samråd med tillsynsmyndigheten får arbeten som medför luftburet buller och överskridande av värdena i punkten 1 ske helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00.

I samråd med tillsynsmyndigheten får arbeten som medför stomljud och överskridande av värdena i punkten 1 ske helgfri måndag-fredag kl. 07.00-22.00.

Andra avvikelser får, om det finns särskilda skäl, ske endast efter tillsynsmyndighetens godkännande.

Arbeten med pålning och spontning ska huvudsakligen utföras med borring respektive vibrering.

Riskeras överskridande av bullernivåerna inomhus under fem dagar i följd eller mer än fem dagar under en tiodagarsperiod ska möjlighet till tillfälligt boende, alternativt tillfällig vistelse, erbjudas. Erbjudandet ska skickas till berörda i god tid innan arbetet påbörjas, dock om möjligt senast tre veckor innan arbetet påbörjas. Även om riktvärdena inte överskrids ska evakuering erbjudas om särskilda behov föreligger, t.ex. till boende med nattarbete, små barn, äldre och sjukskrivna.

Trafikverket ska vidare vidta de ytterligare förberedelsearbeten, försiktighetsmått och åtgärder som följer av kontrollprogram under byggtiden Bilaga 1. Luftburet ljud, stomljud och komfortvibrationer.

Trafikverket ska senast tre (3) månader innan den tillståndspliktiga verksamheten eller den till vattenverksamheten relaterade byggverksamheten påbörjas till tillsynsmyndigheten inge kontrollprogram för buller och stomljud under byggtiden. Kontrollprogrammet ska hållas aktuellt och får efter samråd med berörd tillsynsmyndighet justeras allt eftersom verksamheten fortskrider.

Tillsynsmyndigheten bemyndigas att meddela närmare villkor om åtgärder och försiktighetsmått angående buller och stomljud under byggtiden.

Stockholms kommun har vidare yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska ålägga Trafikverket att genomföra följande kompensationsåtgärder.

- Låta genomföra de kompensationsåtgärder som framgår av bilaga 6 till ansökan om bortledning av grundvatten,
- låta utföra kontinuerlig ängsskötsel i Sätmaskogens naturreservat, ca 7 ha, under byggtiden,
- planera och genomföra åtgärder för upprustning av Hägerstalunds gårds trädgård i Hansta naturreservat. För detta ändamål ska Trafikverket;
 - ta fram en plan utifrån äldre kartunderlag och uppgifter för att kunna återställa hela eller delar av trädgårdsmiljön och karpdammarna genomföra åtgärder enligt planen som stärker trädgårdens artrikedom och attraktivitet för besökare, till exempel grävning av karpdammarna, tillförsel av vatten till karpdammarna, slyröjning av området väster om världshuset, stödplantering vid nuvarande parkering vid häststallet, och örtträdgård.
- utföra punktvis förstärkning av underlaget på strandpromenaden i Grimsta naturreservat, samt
- anlägga en mindre naturdamm vid Kaananbadet, ca 200 m² och 1,5 m djup, i Grimsta naturreservat.

Samtliga kompensationsåtgärder ska utföras i samråd med tillsynsmyndigheten.

Stockholms kommun har också yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska föreskriva att om ytterligare intrång i skyddade områden och påverkan på allmänna intressen som inte beskrivits i ansökan kommer att uppstå under byggtiden ska Trafikverket i samråd med tillsynsmyndigheten i skälig omfattning genomföra ytterligare kompensationsåtgärder.

Stockholms kommun har slutligen yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska föreskriva följande utredningsvillkor.

- U1. Trafikverket ska under en prövotid utreda möjligheten att öka vattenflödet i Sätaraån och i Skärholmsbäcken så att vattendragen kan uppnå godtagbara vattennivåer. Ett ökat vattenflöde kan bl.a. ske genom omledning av dränvatten från tunneln alternativt genom att vatten pumpas från Mälaren. Utredningen

tillsammans med förslag på slutliga villkor om kompensationsåtgärder ska lämnas till mark- och miljödomstolen senast ett år efter att avgörandet vunnit laga kraft.

- U2. Trafikverket ska under en prøvotid utreda möjligheten att projektera och genomföra en återmeandring av en del av Igelbäcken i Igelbäckens kulturresevat. Under prøvotiden ska Trafikverket ta fram en plan för projektering utifrån äldre kartunderlag, kulturresevatets skötselplan och andra relevanta underlag samt bedöma möjligheten att genomföra åtgärder för att återmeandra del av sträcka av Igelbäcken. Utredningen tillsammans med förslag på slutliga villkor om kompensationsåtgärder ska lämnas till mark- och miljödomstolen senast ett år efter att avgörandet vunnit laga kraft.

Arbetsgruppen Rädda Grimstaskogen, Föreningen Nej till Västerleden och Mälaröarnas Naturskyddsförening (föreningarna) har, såvitt avser ramvillkor för buller och stomljud, yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska föreskriva att

- all verksamhet ska ske inom normen för externt industribuller och med bullerfrihet kvällar efter kl. 19, nätter samt under helger och helgdagar och att bullervillkoren inte ska kunna överskridas under förutsättning att boende erbjuds annan vistelse. Detta gäller även stomljud, och
- all stenkrossning ska ske under jord,

och vidare yrkat att följande kompensationsåtgärder ska föreskrivas

- Att utvidgning av Sätmaskogens naturresevat görs med Bredängs Camping och mark mittemot campingen som tidigare föreslagits tillhöra resevatet,
- att utvidgning av resevat på Järvaältet görs avseende Igelbäckens kulturresevat vid Hästa klack,
- att utvidgning av resevaten på Järvaältet görs avseende den sträcka där Igelbäcken passerar genom f.d. Barkarby flygfält och att delar som där är kulverterad öppnas upp i dagen och "naturskapas" samt att flygplatsområdet restaureras till natur,
- att utvidgning av Grimsta naturresevat planeras vid Tyska Botten,
- att motorcrossbanan vid Hansta/Hägerstalund restaureras till naturmark,
- att en ny våtmark anläggs vid Igelbäcken uppströms Norrviksvägen och söder om bäcken,
- att bullerskydd utökas/förbättras på lämpliga platser vid Järvaältet,

- att Trafikverket avseende Grimsta naturreservat tillskjuter 2 miljoner kr per år för olika former av fritidsaktiviteter i skog och mark,
- att Trafikverket bekostar övergångar, gång- och cykelbroar eller viadukt över/under Bergslagsvägen från Vällingby till Grimsta och från Johannelund till Hässelby,
- att bullerbegränsande åtgärder mellan Bergslagsplan och Råcksta vidtas,
- att Trafikverket betalar 2 miljoner kronor per år för att möjliggöra anställning/engagerande av personer verksamma i Sätmaskogens naturreservat,
- att bullerskydd sätts upp utefter arbetsområdet vid Sätmaskogen, samt
- brygga för större djur, s.k. ECO-spång, inrättas vid Sätmaskområdet.

Gunilla Wirén har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska besluta att all verksamhet ska ske inom normen för externt industribuller och med bullerfrihet kvällar efter kl. 19, nätter samt under helger och helgdagar. Detta gäller även stomljud. Hon har även yrkat att bussramper/busstunnlar i Sätmask/Skärholmen inte ska få byggas.

INSTÄLLNING TILL YRKANDENA M.M.

Trafikverket har bestritt bifall till Stockholm kommuns, föreningarnas och Gunilla Wiréns yrkanden och har därtill yrkat, att dels Stockholms kommuns yrkande om åläggande att genomföra kompensationsåtgärder avseende Sätmaskogens och Hansta naturreservat enligt bilaga 6 till ansökan om grundvattenbortledning ska avvisas, dels att föreningarnas yrkande att motorcrossbanan vid Hansta/Hägerstalund ska restaureras till naturmark, ska avvisas.

Anna Karin Hermodsson m.fl. har bestritt bifall till Trafikverkets yrkanden och yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska avvisa yrkanden beträffande rättegångskostnader ingivna den 10 mars 2015. De har även yrkat ersättning för rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen.

Bro Spejaren 3 AB och Smista Park AB har bestritt bifall till Trafikverkets yrkanden och yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska avvisa yrkanden beträffande

rättegångskostnader ingivna den 10 mars 2015. Bolagen har även yrkat ersättning för rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen.

Söderport Fenix 5 AB har bestritt bifall till Trafikverkets yrkanden. Bolaget har även yrkat ersättning för rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen.

Gunilla Wirén har bestritt bifall till Trafikverkets yrkanden.

Tomas Andersson har bestritt bifall till Trafikverkets yrkanden.

Ingegerd Nyberg, Anna Högfeldt och Lars Högfeldt har förelagts att yttra sig men inte hörts av.

UTVECKLING AV TALAN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Utöver vad parterna har anfört i mark- och miljödomstolen har de i huvudsak anfört följande.

Frågan om provotid för skadereglering såvitt avser påverkan från buller, stomljud, vibrationer samt radon i bostadshus till följd av tunneldrivning och schaktarbeten

Trafikverket

Sakägarbegreppet var innan miljöbalkens tillkomst inte enhetligt för tillstånd till miljöfarlig verksamhet och vattenverksamhet. För vattenverksamhet ansågs endast fastigheter som berördes av vattenpåverkan vara sakägare, inte fastigheter som utsattes för övriga störningar till följd av den sökta vattenverksamheten. Genom att föra in även delar av vattenlagen i miljöbalken kunde en samordnad prövning åstadkommas. Regeringen uttalade i propositionen att det enhetliga sakägarbegreppet skulle begränsas till den processuella sidan, dvs. inte omfatta den materiella sidan (rätt till ersättning), och då endast avseende effekterna av den tillståndssökta vattenverksamheten. Av propositionen framgår även att när det gäller talerätten vid överklagande av ett mål eller ärende där olika frågor har behandlats, exempelvis påverkan på vattenförhållandena och övriga störningar till följd av den tillståndssökta

vattenverksamheten, bör klagorätten omfatta samtliga dessa frågor. Även i detta fall endast avseende effekterna av den tillståndssökta vattenverksamheten.

Motivuttalandena ger inte, än mindre lagtexten, anledning att komma fram till att sakägarkretsen ska utökas till att även innefatta fastigheter som inte i något avseende riskerar att påverkas av den tillståndssökta vattenverksamheten på sätt som mark- och miljödomstolen har gjort i deldomen. Fastighetsägare och innehavare av särskild rätt till fastigheter som endast riskerar att skadas av övriga störningar från byggande och drift av tunnel – inte den tillståndssökta vattenverksamheten – ska inte innefattas i sakägarkretsen, vare sig processuellt eller materiellt.

Skador till följd av verksamhet inom ramen för miljöbalken regleras som huvudregel enligt 32 kap. miljöbalken. Från denna tillämpning undantas skador till följd av förorening av vattenområde och grundvatten eller ändring av grundvattennivån. För sådana skador tillämpas istället 31 kap. miljöbalken och reglering ska ske inom ramen för ansökningsmålet om vattenverksamhet. Motsvarande gäller inte för andra typer av skador som möjligen kan ha ett samband med tillståndssökt vattenverksamhet. Om det hade varit lagstiftarens avsikt att samtliga skador som direkt eller indirekt orsakas av den sökta vattenverksamheten skulle ha reglerats inom ramen för ansökningsmålet och enligt 31 kap. miljöbalken skulle detta utan svårighet ha kunnat uttryckas i undantaget. Det är således endast skador till följd av förorening av vattenområde och grundvatten eller ändring av grundvattennivån som kan regleras inom ramen för målet och prövotiden kan endast förordnas för sådana skador. Mark- och miljööverdomstolen har i mål M 2008-14 bedömt frågan på det sättet och domstolen bör göra samma bedömning i det här målet.

Uppfattningen att det är otvistigt att det inte går att avgöra om sprickbildningar och sättningar har uppkommit till följd av grundvattenbortledning eller p.g.a. vibrationer delas inte. Sprickbildning till följd av förändrad grundvattennivå är vanligtvis en långsam process, vilket är en anledning till att beslut fattats om att tiden för att framställa anspråk i anledning av oförutsedd skada ska vara 20 år från arbetstidens utgång. Genom att vidta försiktighetsmått kan sådana skador i stor utsträckning undvikas. Vibrationsskador uppstår däremot momentant i omedelbart samband med att arbetet utförs. Endast undantagsvis kan dessa skadeorsaker samverka och en osäkerhet

uppkomma om ”vad som är hönan och ägget”, vilket kan föranleda att en fördjupad utredning behöver vidtas.

Anna Karin Hermodsson m.fl.

Huvudfrågan är om störningar från icke tillståndspliktig miljöfarlig verksamhet - i detta fall i form av buller, stomljud, vibrationer och risk för radonutsläpp genom tunneldrivning och schaktarbeten samt rättegångsarbete med dessa frågor - är hänförliga till vattenmålet. Genom utveckling i rättspraxis torde stå klart att i vart fall luftburet buller, stomljud och vibrationer på grund av tunneldrivning kan regleras genom villkor och begränsningar inom ramen för ett mål enligt 11 kap. miljöbalken. Ersättning för rättegångskostnader hänförliga till arbete med dessa villkorsfrågor har då också dömts ut. Mark- och miljödomstolen har funnit det rimligt att gå längre och i sakägarkretsen även inbegripit fastighetsägare vars fastigheter till följd av tunneldrivningen och schaktarbetena riskerar att skadas på grund av luftburet buller, stomljud, vibrationer och inläckage av radon i bostadshus. Det är fråga om fastighetsägare som bor rakt ovanför tunneln. Mark- och miljödomstolens bedömning delas och stöds av rättspraxis och bestämmelsen i 31 kap. 16 § miljöbalken.

Villkors- och skaderegleringsfrågor rörande buller och vibrationer hänger nära ihop och det blir en konstlad gränsdragning om i sakägarkretsen enbart tillåts ingå de fastighetsägare som berörs av villkorsregleringen medan samma fastighetsägare som berörs av skaderegleringen inte kan anses vara sakägare. Om ifrågavarande fastighetsägare inte ska anses vara sakägare i frågor om skadereglering kan det även uppkomma osäkerhet om möjligheten att ta tillvara sin rätt i skadedelen. Sprickbildning i byggnader och anläggningar kan förorsakas av såväl grundvattenbortledning som vibrationer till följd av tunneldrivningen och schaktarbetena. Det är ostridigt att det i verkligheten inte går att skilja på om en spricka uppkommit av den ena eller andra anledningen. Dessutom kan det inte uteslutas att en och samma spricka kan uppkomma på grund av både grundvattenbortledning och vibrationer. Trafikverkets inställning gör att det i rättstillämpningen uppkommer en olösbar situation. Dessutom framhålls att om skador till följd av nu ifrågavarande störningar bedöms inte kunna regleras inom ramen för 11 kap. miljöbalken försvagas de drabbade fastighetsägarnas möjligheter att tillvarata sin

rätt då mål enligt 32 kap. miljöbalken anhängiggörs genom stämning där möjligheter till ersättning för rättegångskostnader motsvarande 25 kap. 2 § miljöbalken saknas.

Bro Spejaren 3 AB, Smista Park AB och Söderport Fenix 5 AB

Enligt praxis är det formellt möjligt att inom ramen för prövning av vattenverksamhet även reglera störningar som arbete med tunneldrivning ger upphov till och tilldöma ersättning för rättegångskostnader till sakägare hänförliga till sådana villkorsfrågor. Trafikverkets inställning är att störningar i form av buller, stomljud och vibrationer inte ska regleras i målet trots att Trafikverket föreslagit villkor för detta. Det är otvistigt att det inte med säkerhet går att säga om sprickbildning och sättningar har uppkommit p.g.a. grundvattenbortledning eller p.g.a. vibrationer. Konsekvenserna av Trafikverkets ståndpunkt blir att sprickor och sättningar som orsakats av grundvattenbortledning ska skaderegleras i målet medan sprickor och sättningar som uppkommit genom vibrationer ska hanteras inom ramen för 32 kap. miljöbalken. Även om det finns en bevislättning avseende orsakssambandet innebär reglerna att sakägare i sistnämnda fall inte får sina rättegångskostnader ersatta. Trafikverkets resonemang leder till en konstlad uppdelning av sakägare som inte kan ha varit lagstiftarens mening och som inte heller har kommit till uttryck i praxis.

Gunilla Wirén

Sakägarkretsen ska inte begränsas utan tvärtom ska en vidgning av den ske. Alla typer av skador som både direkt och indirekt har uppstått ska regleras. Även om hon är sakägare kan samfälligheten drabbas av skador som medlemmarna kan tvingas betala.

Frågan om rättegångskostnader i mark- och miljödomstolen

Trafikverket

I ansökningsmål om vattenverksamhet har motparter rätt till ersättning för rättegångskostnader i mark- och miljödomstolen. Med motparter avses fastighetsägare och innehavare av särskild rätt vilka ska betraktas som sakägare. Trafikverkets syn på sakägarbegreppet har redogjorts för under frågan om skadereglering.

Den som störs eller påverkas av annat som har samband med vattenverksamheten, t.ex. buller från pumpar eller infästning av dräneringsrör, kan också ha rätt att klaga men har inte rätt till ersättning för sina rättegångskostnader i den del klagan avser vattenverksamhet orsakade av andra störningar än påverkan i form av förorening av vattenområde eller grundvatten eller ändring av grundvattennivån. Ersättning för rättegångskostnader ska endast tillerkännas sakägare till den del de avser frågor kopplade till direkt påverkan av vattenverksamheten.

Samtliga krav på ersättning för rättegångskostnader som kan hänföras till skadestandsfrågor avseende buller, vibrationer och radon, framför allt den extra förhandlingsdag som hölls den 1 december 2014 och arbete i anslutning till den, ska därför avslås. Rättegångskostnader hänförliga till villkor för sådana olägenheter ifrågasätts dock inte. Villkorfrågorna hanterades under huvudförhandlingsdagarna i september 2014.

Det är positivt att flera fastighetsägare valt att anlita samma ombud men den alternativkostnad som Trafikverket skulle ha haft om varje sakägare/fastighetsägare hade haft ett eget ombud ska inte utgöra grund för den skälighetsbedömning av det yrkade beloppet som domstolen har att göra. Det är endast skäligheten i den faktiskt nedlagda och redovisade tiden som ska beaktas. Inte heller är det hur domstolen väljer att kungöra målet som ska avgöra om ersättning för rättegångskostnader ska medges eller inte. Utgångspunkten för denna bedömning är endast huruvida frågan rör risken för skada till följd av påverkan av vattenverksamhet som enligt rättsordningen genom 25 kap. 2 § miljöbalken givits en särställning när det gäller rätten till ersättning för rättegångskostnader, eller om risken istället är kopplad till annan påverkan.

Trafikverkets yrkanden ska inte avvisas i någon del då yrkandena endast preciserats i förhållande till överklagandet.

Anna Karin Hermodsson m.fl.

Trafikverkets yrkanden i överklagandeskriften syftar till att Trafikverket inte ska utge ersättning för de fastighetsägare som inte riskerar att skadas av vattenverksamheten. Av huvudmännen är det endast 6 av totalt 92 fastighetsägare som är berörda av detta

yrkande, dvs. fastighetsägare som utan att riskera att skadas av vattenverksamheten riskerar att skadas av buller, stomljud, vibrationer och radon. Trafikverkets yrkande att jämkning med 15 % på 1 706 250 kr ska ske och att ersättning för rättegångskostnader med 232 500 kr inte alls ska utgå går utöver yrkandet i överklagandeskriften då det träffar sakägare som påverkas av grundvattenbortledningen. Yrkandet ska därför avvisas.

För det fall att yrkandet inte avvisas ska det avslås. Det är fråga om 160 huvudmän med 92 fastigheter och kostnaden för varje huvudman understiger vida den kostnad som Trafikverket skulle ha haft om varje huvudman hade haft ett eget ombud. Målet har varit mycket omfattande. Vattenverksamheten avser hela tunnelsträckningen och huvudmännen finns längs med hela sträckningen. Såsom förhandlingen var upplagd hanterades både allmänna frågor och specifika frågor för respektive delsträcka under flera dagar. För att kunna bevaka huvudmännens rätt fanns det anledning att närvara samtliga dagar. Eftersom Trafikverket har ansökt om villkor för övriga störningar omfattas även rättegångskostnader för arbete som lagts ned för dessa frågor, vilket framgår av praxis. Med hänsyn till den långa handläggningstiden, antalet huvudförhandlingsdagar och de intressen som står på spel för deras del är det yrkade beloppet skäligt. Det kan vitsordas att uppskattningsvis ca 15 % av tiden ägnats åt skadeverkningar avseende buller, stomljud och vibrationer.

Målet har kungjorts som ett vattenmål, inte som ett s.k. blandmål. När ett mål har kungjorts som ett vattenmål måste man känna säkerhet i att man kan anlita ombud och få sina rättegångskostnader täckta såsom i ett vattenmål. Om den frågan ändras under resans gång innebär det stor rättsosäkerhet, särskilt beträffande de av klagandena som tillkom i samband med att mark- och miljödomstolen kungjorde målet på nytt. Den extra förhandlingsdagen var inte enbart ägnad åt att hantera fråga om risk för skador på fastigheter till följd av buller, stomljud, vibrationer och radon från tunneldrivningen. Av förhandlingsordningen framgick att den fortsatta förhandlingen avsåg främst frågor om buller, stomljud och vibrationer från tunneldrivning och schaktarbeten. Av planen framgick att även andra frågor skulle bemötas. Det har således inte varit aktuellt att inte delta vid den extra förhandlingsdagen.

För de sex huvudmän som enligt Trafikverket inte är sakägare är det endast den kostnadsräkningen som ingavs på den extra förhandlingsdagen som är aktuell och inte hela beloppet eftersom även övriga huvudmäns rätt har hafts att bevakas. Det bedöms att ca 60 % av 232 500 kr har rört kontakter med de sex huvudmännen, arbete med inlaga m.m.

Bro Spejaren 3 AB och Smista Park AB

Trafikverket har efter överklagandetiden yrkat att tilldömd ersättning för rättegångskostnader avseende perioden 15 september 2014 – 1 december 2014 om 102 831 kr ska jämkas med 80 %. Detta yrkande, som syftar till att kostnaderna ska jämkas generellt med 80 %, går utöver yrkandet i överklagandeskriften som innebar att endast fastighetsägare som enbart riskeras att störas av buller, stomljud och vibrationer från byggande och drift av tunnel inte ska vara berättigade till ersättning för rättegångskostnader. Det nya yrkandet utgör således en otillåten taleändring och ska avvisas.

För det fall att yrkandet inte avvisas ska det avslås. Samtliga fastigheter är belägna i ett område som i sin helhet är mycket sättningskänsligt med komplicerade grundläggningsförhållanden. Samtliga fastigheter är berörda av grundvattenbortledningen. Mark- och miljödomstolens kungörelse den 13 oktober 2014 avsåg den ansökta verksamheten, målet har inte kungjorts som ett s.k. blandmål. Av mark- och miljödomstolens förhandlingsordning den 18 november 2014 framgick att den fortsatta förhandlingen avsåg främst frågor om buller, stomljud och vibrationer från tunneldrivning och schaktarbeten. Av förhandlingsordningen framgick även att motparter och övriga skulle ges tillfälle att yttra sig främst avseende dessa frågor.

Ett ombud har att tillvarata sin klients intressen. Även om en klients intresse är koncentrerat till ett begränsat område har det inte med säkerhet, då förhandlingsordningen i mark- och miljödomstolen var preliminär, kunnat uteslutas att just det området var planerat att behandlas endast under vissa dagar. Redan den första förhandlingsdagen stod det klart att övergripande frågor, vilka således kunde beröra dem, kunde tas upp under hela huvudförhandlingen. På samma sätt låg det till beträffande den extra förhandlingsdagen i december. Som ombud fanns det därför inte

möjlighet att inte närvara vid förhandlingsdagen eftersom frågor skulle hanteras som inte enbart rörde störningar från buller, stomljud och vibrationer. Det har vidare funnits skäl att utgå ifrån att de omfattas av reglerna i 25 kap. 2 § miljöbalken om rättegångskostnader eftersom de i kungörelse funnits upptagna som sakägare eller förelagts att yttra sig över ansökan. Nedlagt arbete har varit nödvändigt och motiverat för att bevaka deras rätt i målet, som varit av omfattande karaktär.

Söderport Fenix 5 AB

Fastigheten är belägen direkt ovanför tunneln och är berörd av buller, stomljud och vibrationer. Det kan inte uteslutas att den är berörd av grundvattenbortledningen. Mark- och miljödomstolens kungörelse den 13 oktober 2014 avsåg den ansökta verksamheten, målet har inte kungjorts som ett s.k. blandmål. Av mark- och miljödomstolens förhandlingsordning den 18 november 2014 framgick att den fortsatta förhandlingen avsåg främst frågor om buller, stomljud och vibrationer från tunneldrivning och schaktarbeten. Av förhandlingsordningen framgick även att motparter och övriga gavs tillfälle att yttra sig främst avseende dessa frågor.

Det har vidare funnits skäl att utgå ifrån att de omfattas av reglerna i 25 kap. 2 § miljöbalken om rättegångskostnader eftersom de i kungörelse funnits upptagna som sakägare eller förelagts att yttra sig över ansökan. Nedlagt arbete har varit nödvändigt och motiverat för att bevaka deras rätt i målet, som varit av omfattande karaktär.

Ramvillkor för luftburet buller och ramvillkor för stomljud

Stockholms kommun

Villkor 10

Mark- och miljödomstolens villkor innebär att arbeten som överskrider riktvärden i NFS 2004:15 får ske under ordinarie arbetstid kl. 07.00-19.00 utan samråd med tillsynsmyndigheten. Det är angeläget att byggarbeten som alstrar buller som överskrider riktvärdena föregås av samråd. Däremot är det tillräckligt om tillsynsmyndigheten informeras om byggarbeten som sker på kvällar, nätter och helger som alstrar buller som underskrider riktvärdena. Formerna för hur detta ska ske hanteras med fördel i kontrollprogrammet.

Ett samrådsförfarande ger tillsynsmyndigheten möjlighet till insyn i Trafikverkets och entreprenörers egenkontroll samt att vid behov föreslå eventuella försiktighetsmått. Arbetssättet ger goda möjligheter att i samförstånd mellan myndighet och verksamhetsutövare komma fram till förebyggande åtgärder och rimliga avvägningar. Det kan t.ex. innebära att tillsynsmyndigheten tillstyrker vissa arbeten under en kortare försöksperiod och att verksamhetsutövaren efter utförda arbeten för tillsynsmyndigheten redovisar bullernivå och eventuella störningar, varpå en längre period av arbeten kan tillstyrkas. Med ett sådant arbetssätt förebyggs och minimeras störningar för närboende, samtidigt som tillsynsmyndigheten har god insyn och möjlighet att påverka planering av arbeten som riskerar att innebära störningar. Tillsynsmyndigheten har även möjlighet att utöver samrådsförfarandet använda sig av föreläggande för att föreskriva eventuella försiktighetsmått eller på annat sätt begränsa verksamheten.

Erfarenheter av tillsyn över andra byggprojekt har visat att störningar och klagomål inte sällan inträffat i de fall då entreprenörerna utfört bullrande arbeten utanför ordinarie arbetstid som de själva bedömt som tysta. Klagomål med anledning av detta är vanligare än avseende byggarbeten på nätter och helger som föregåtts av samråd.

Det är olyckligt att tillsynsmyndigheten har kopplats bort från möjligheten att påverka planeringen av kritiska arbeten i ett tidigt skede. Följden kan bli en mer reaktiv tillsyn där myndigheten kommer in i ett senare skede och att myndigheten kan komma att ha sämre kännedom om vilka arbeten som pågår under störningskänslig tid. Det kan i sig leda till merarbete vid utredning av eventuella klagomål men också försvåra tillsynsmyndighetens helhetsbild av vilka störningar som projektet genererar vid en given tidpunkt. Sammantaget riskerar det att innebära fler störningar för närboende.

Under lång tid har det varit praxis att vid stora projekt tillämpa ett samrådsförfarande vid arbeten utanför ordinarie arbetstid. Mark- och miljööverdomstolen har emellertid i avgörande angående Nya Slussen föreskrivit att avvikelser från ordinarie arbetstid får ske vid särskilda skäl efter tillsynsmyndighetens godkännande. För överskridande av riktvärdena under ordinarie arbetstid föreskrevs dock ett samrådsförfarande. Med

ledning av Mark- och miljööverdomstolens avgörande föreslås en sådan skrivning om godkännande istället för samråd när det gäller arbeten utanför ordinarie arbetstid och för överskridande av riktvärden under arbetstid bör ett samrådsförfarande tillämpas.

En ändring av villkorets första stycke bör även ske. Formuleringen ”utsätts för högre riktvärden avseende buller” innebär en språklig förbistring. Närboende utsätts inte för riktvärden utan buller.

Villkor 11

Det är inte möjligt att med tekniska åtgärder dämpa stomljud, som allmänt upplevs som mer störande än luftljud. Närmare 8 000 boende riskerar att utsättas för stomljudsnivåer mellan 35-45 dBA och närmare 3 800 boende riskerar att utsättas för nivåer över 45 dBA. I miljökonsekvensbeskrivningen anges att varaktighet för mer eller mindre störande stomljud kan variera från någon månad till i sämsta fall något år. Beaktat stomljudens karaktär och omfattning är det av särskild vikt att villkoret utformas enligt yrkandet för att minimera störningar för närboende.

Det framhålls att det inte är lika stor risk för störning längs hela projektets sträckning, vissa områden saknar i stort närboende. I områden där risk för störning är negligerbar bör produktion kunna utföras även på tider utanför ordinarie arbetstid. Det finns inte anledning att förbjuda arbeten på störningskänsliga tider när skäl för arbete föreligger och det kan ske utan risk för störningar. Det kan uppkomma tillfälliga behov att arbeta under helger på samtliga sträckor. Möjlighet till sådana avsteg måste finnas och rymas inom det föreslagna yrkandet, men efter godkännande från tillsynsmyndigheten.

Eftersom stomljud inte går att dämpa är riktvärdenas främsta syfte att avgränsa kretsen som ska erbjudas möjlighet till annat boende. Det yrkade villkoret innebär att fler boende omfattas av det än vad som är fallet med mark- och miljödomstolens villkor. Det är angeläget att de närboende till projektet får samma möjlighet att överväga ett sådant erbjudande som närboende vid andra liknande projekt. Skärpningen med 5 dBA, kvällstid kl. 19.00-22.00 helgfri vardag, medför inte någon fördröjning av projektet. Merkostnaden torde vara ringa eftersom erfarenhet visar att relativt få utnyttjar erbjudanden om tillfälligt boende. Den eventuella ringa merkostnaden är väl

motiverad jämfört med den merkostnad som det skulle innebära att inte få bedriva dessa arbeten efter kl. 19.00 på vardagskvällar. Trafikverket har beräknat merkostnaden till 200-400 miljoner kr.

Villkorets första och sista stycke är delvis motsägelsefulla. Detta då mark- och miljödomstolen definierat störande arbeten som värden som tangerar eller överskrider värdena angivna i tabellen samtidigt som villkorets sista stycke innebär att värdena (störande arbeten) utan samråd får överskridas under angivna tider. Stomljud går inte att dämpa.

Mark- och miljödomstolens villkor för stomljud innebär en ny praxis för hur stomljud ska hanteras och utgör ett etablerande av en ny praxis där utökade störningar medges. Yrkandet avseende bullervillkor ligger i linje med väl etablerad praxis. Inget annat projekt har haft lördagar som ordinarie arbetstid vid bulleralstrande arbeten. Boende riskerar att utsättas för stomljudsbuller över i domen angivna värden utan att samråd behöver ske vid överskridanden eller för arbeten mellan kl. 09.00-17.00 på lördagar. Samråd behövs inte heller för arbeten annan tid under dygnet så länge angivna värden innehålls. När det gäller samråd gör sig samma principiella synpunkter för stomljud gällande som de som förts fram under villkor 10.

Andrahandsyrkandet

Förstahandsyrkandet utgår från mark- och miljödomstolens villkor för buller men villkoren kan istället formuleras enligt vad som framgår av andrahandsyrkandet och på sätt som Mark- och miljööverdomstolen har gjort i målet gällande Nya Slussen, då villkoren i det avgörandet är tydliga och lätta att förstå.

Föreningarna

De villkor som har fastställts för verksamheten kan inte anses tillräckliga för att undvika skada och störningar på både miljön och människors hälsa. Det finns stor risk att skada kommer att ske. Stockholm kommuns krav på sänkta riktvärden stöds. Trafikverkets förslag strider mot gällande praxis och är ur hälsosynpunkt en olämplig eftergift till Trafikverkets tidsplan och kostnader för projektet.

De motsätter sig att bullervillkor ska kunna överskridas under förutsättning att boende erbjuds annan vistelse. Detta villkor innebär i princip att ett obegränsat bullrande drabbar de som inte kan acceptera annan vistelse och alla som önskar besöka natur- och rekreationsområden drabbat av bullret. Villkoret medför dessutom stora svårigheter vad gäller bedömningen om när och hur villkoret ska tillämpas samt stora praktiska genomförandesvårigheter. Villkoret kan också utnyttjas på ett utstuderat sätt eftersom det ger möjlighet att överskrida gränsvärdet för buller under ett flertal fyradagarsperioder eller under fem dagar under ett antal tiodagarsperioder, vilket kan leda till svåra störningar i boende-, natur- och rekreationsmiljöer.

Gunilla Wirén

Den sökta verksamheten är till sin karaktär och tidsutdräkt av sådan omfattning att normalt byggbuller inte är rätt kategori att bedöma och ge tillstånd till. Stockholm kommuns krav på sänkta riktvärden stöds. Trafikverkets förslag strider mot gällande praxis och är ur hälsosynpunkt en olämplig eftergift till Trafikverkets tidsplan och kostnader för projektet.

När det gäller stomljud är kravet på tysta nätter och helger särskilt viktigt, speciellt eftersom hon inte har någon reell möjlighet att flytta. Hon har sin verksamhet som bl.a. arkitekt i sin bostad och ser det inte som praktiskt möjligt att flytta tillfälligt, varken med kort eller långt varsel, eftersom hon behöver ha tillgång till datorutrustning, facklitteratur etc., vilka inte kan dubbleras. Hon arbetar ofta hemma och behöver ha tillgång till allt som finns där. Vid en flytt är risken för inbrott påtaglig. Att Gillsätra skulle stå helt öde och utrymt känns helt otillfredsställande. Dessutom kan inte alla husdjur flyttas.

Bussramper/busstunnlar som ska byggas i Sätra/Skärholmen medför betydande ökning av störningarna under byggtiden genom borrhning och sprängning samt borttransport av bergmassorna. Utan dessa tunnlar kan anslutning till Skärholmen enkelt ske via den planerade stora rondellen söder om Skärholmen.

Trafikverket

Mark- och miljödomstolen har gjort en korrekt avvägning mellan enskilda och allmänna intressen, mot bakgrund av Trafikverkets redovisning av effekterna för projektet om möjligheterna till effektiv drift begränsas i förhållande till Trafikverkets förslag.

Frågan om kompensationsåtgärder**Stockholms kommun**

Mark- och miljödomstolen har inte närmare motiverat varför de åtgärder som vidtas i berörda naturreservat inte utgör sådana ingrepp som behöver kompenseras enligt reglerna i 7 kap. 7 § miljöbalken. Domstolen har redovisat de intrång som sker men ändå bedömt att detta inte behöver kompenseras. Prövningen i mark- och miljödomstolen av denna fråga ska vara densamma som om den skett hos kommunen eller länsstyrelsen.

Det förutsätts att Trafikverket genomför de åtgärder som är beskrivna i tillståndsansökans bilaga 6 "reviderat PM Åtgärder inom berörda reservat" och att åtgärderna omfattas av det allmänna villkoret. För att underlätta tillsynen vore det lämpligt om dessa åtgärder inte enbart framgår av bilaga 6 utan tydligare fastställs som villkor om kompensationsåtgärder. Åtgärderna utgör inte några bindande krav utan är endast allmänna åtaganden. Åtgärderna i bilaga 6 är positiva men inte tillräckliga i förhållanden till de ingrepp och störningar som blir följderna av projektets genomförande.

Byggandet av Förbifarten leder till intrång i naturvärden och andra allmänna intressen genom de ytor naturmark som tas i anspråk eller blir utsatta för buller under anläggnings- och driftstiden. Detta framgår bl.a. av bilaga 6 till tillståndsansökan. Även efter vidtagna skyddsåtgärder kvarstår skador som behöver kompenseras. Byggnationen leder till en inskränkning i det rörliga friluftslivet under så pass lång tid att det strider mot reservatens syften. Buller, avstängning av arbetsområden, omläggning av stigsystem och avverkning av skog kommer att påverka besökarnas upplevelse av reservaten. Det kommer att bli minskade möjligheter att utnyttja stadens

rofyllda platser under minst åtta år i Hansta, Igelbäcken, Sättra och Grimsta. I delar av reservaten Hansta och Igelbäcken kommer bullret också att kvarstå när vägen är färdigbyggd och stora ytor kommer att försvinna permanent. Hästa gård som är Stockholm stads enda lantbruk kommer att påverkas negativt genom avstängda betesmarker och ökat buller. Verksamheten som är en av världens största tätortsnära lantbruk har stor betydelse för kulturlandskapet i Igelbäckens kulturreservat.

Vägbygget kommer att försämra möjligheterna att bevara den biologiska mångfalden i staden. I Sättraskogen riskerar en grundvattensänkning att påverka 34 % av reservatets yta vilket kan leda till mindre variationsrika naturmiljöer. I Igelbäckens kulturreservat kommer ca 5 % av den totala ytan av reservatet att helt tas i anspråk och viktiga miljöer kommer där att påverkas eller helt förvinna, vilket påverkar upplevelsevärdet och den biologiska mångfalden. I Hansta har 4 % av reservatets yta upphävts på grund av vägbygget och stora ytor värdefull skogsmiljö kommer här att försvinna. Påverkan på natur och kulturmiljön i stadens natur- och kulturreservat är mycket stor och det finns därför starka skäl att ställa krav på att förluster av naturvärden och upplevelsevärden kompenseras.

Naturmark inom reservaten är per definition ekologiskt särskilt betydelsefulla områden i stadens sammanhängande grönsstruktur, vilket innebär att de är av allmänt intresse. I och med att bedömningen om kompensationsåtgärder ska ske genom förprövningen av tillstånd och dispenser är det svårt att med säkerhet tala om faktiska och redan uppkomna intrång i allmänna intressen. Det är Trafikverket som har att visa att det vid den ansökta grundvattenbortledningen inte uppstår sådana intrång som kan föranleda kompensationsåtgärder. Utöver konstaterad negativ påverkan finns flera osäkerheter i underlaget som innebär att det finns risk för att verksamheten medför ytterligare negativ påverkan. Det är mot bakgrund av detta som Trafikverket ska åläggas att i samråd med tillsynsmyndigheten i skälig omfattning genomföra ytterligare kompensationsåtgärder.

De kompensationsåtgärder som yrkas medför positiva effekter. Mindre vattendrag och våtmarker fyller en viktig funktion. I storstadsområden är rinnande vattendrag en bristvara och de berörda reservaten har låg andel våtmarksmiljöer. Dessutom är de

vattendrag som finns kvar starkt påverkade av utdikningar och kulverteringar och vattenflödet har minskat betydligt. En ökning av vattenföringen i Sätmaskogens vattendrag, bl.a. i Sättraån som är särskilt värdefull då det i Stockholms län finns relativt få välutbildade bäckraviner, skulle stärka upplevelsevärdet och den biologiska mångfalden. För Igelbäcken, som är ett av de mest skyddsvärda vattendragen i Stockholmsområdet, skulle en fortsatt återmeandering förlänga den totala sträckan av vattendraget och på så vis gynna växt- och djurlivet samtidigt som en meandrande bäck ger förutsättningar för en hög biologisk mångfald och en mer variationsrik vattenmiljö än ett rakt vattendrag. Vid Kaanan i Grimsta naturreservat finns förutsättningar för att förbättra möjligheterna till lek- och övervintring för groddjur. Att anlägga en groddamm är en relativt enkel naturvårdsåtgärd som, förutom att öka upplevelsevärdet, i stor grad bidrar till att höja den biologiska mångfalden. I Sätmaskogens naturreservat finns det kvar en hel del öppen ängsmark, vilket är en miljö som minskat kraftigt i hela landet som ett resultat av att hävden av ängsmark upphört i stor skala då jordbruket har moderniserats. Eftersom det inte längre finns betesdjur där måste ängarna hävdas och skötas på annat sätt. Om Trafikverket åläggs att sköta en del av ängarna under byggtiden säkras en kontinuerlig skötsel som bibehåller och stärker den biologiska mångfalden. För Hagerstalunds gård i Hansta naturreservat skulle en restaurering av den historiska trädgårdsmiljön höja områdets kulturvärden som skulle kunna bli en målpunkt för besökare i naturreservatet.

Det förbehåll som finns i reservatbesluten för Grimsta och Igelbäcken innebär att reservaten inte ska hindra att Förbifart Stockholm byggs. Krav på kompensation behöver inte utgöra ett sådant hinder. Vid bildandet av kulturresevatet var inte inställningen att några kompensationsåtgärder inte behövdes för Förbifarten.

Fastställandet av en vägplan enligt väglagen jämfställs med tillstånd enligt miljöbalken men miljöbalken gäller parallellt med väglagen och vägplanen har i detta avseende ingen rättskraft. Den prövning som nu är för handen ska således ske precis som vanligt där miljöprövningen av verksamheten ska omfatta samtliga miljöeffekter. Det vidhålls att en samlad prövning av hela verksamheten ska göras, även av de frågor som annars hade prövats av lägre instans såsom buller och kompensationsåtgärder. Vid prövningen enligt 16 kap. 9 § miljöbalken är det den ansökta verksamheten som helhet, inte bara

grundvattenbortledningen, som ska ligga till grund för bedömningen av behovet av kompensationsåtgärder. Det finns inte stöd för slutsatsen att en kompensationsåtgärd måste ha en direkt koppling till en specifik effekt som verksamheten har på ett reservat. Det är den samlade påverkan som ska ligga till grund för bedömningen av behovet av kompensationsåtgärder, vilka kan bestå i olika åtgärder relevanta för reservatens syfte.

Föreningarna

En verksamhetsutövare är skyldig att lokalisera och anpassa verksamheten samt vidta skadebegränsande åtgärder så att miljöpåverkan minimieras. Om skadeförebyggande åtgärder inte är tillräckliga kan det bli aktuellt att föreskriva om kompensationsåtgärder. 16 kap. 9 § miljöbalken ger möjlighet att ställa högre krav än vad som följer av de allmänna hänsynreglerna. Bevarandet av arterna i dess naturliga miljö ska vara utgångspunkten i arbetet med biologisk mångfald medan bevarandet utanför livsmiljöerna ska ses som ett komplement. Ett av skälen till detta är den osäkerhet som ofta är förknippad med om kompensationsåtgärder kommer att få avsedd effekt, vilket är ett synsätt som stämmer överens med vad som framgår av konventionen om biologisk mångfald. På grund av detta får åtaganden om kompensationsåtgärder inte leda till lägre krav vid tillåtlighetsprövningen eller få till följd att man accepterar en mer skadlig lokalisering. Kompensationsåtgärder bör riktas specifikt mot de negativa effekterna och de bör ha satts in och fått verkan innan de negativa effekterna uppstår. Kompensationsåtgärder bör utredas i ett tidigt skede. De utredningar som ligger till grund för tillståndsbesluten är inte tillräckliga för att prövningsmyndigheten på ett säkert sätt ska kunna bedöma vilka kompensationsåtgärder som behövs. Vägprojektet Förbifart Stockholm, inkluderat hamnar, tunnlar och aktuell grundvattenbortledning, kommer att medföra betydande negativa konsekvenser för de skyddade natur- och kulturområdena samt för skyddade arter genom bl.a. direkta intrång, avverkning, uttorkning samt förurning av mark och våtmarksområden samt ökade kvävedispositioner.

Trafikverket

Tunnelanläggningen leds under, respektive i anslutning till, reservaten som riskerar att i varierande grad påverkas genom åtgärder i anledning av projektet. Därför har dispens

respektive tillstånd kopplade till Sätmaskogens och Hansta naturreservat inbegripits i ansökan.

För Sätmaskogens naturreservat har tillstånd inom ramen för detta mål sökts och beviljats enligt reservatföreskrift A6. Grundvattenpåverkan bedöms bli liten och påverkar inte möjligheten att nyttja reservatet och bibehålla syftet med reservatbildningen. Vid en eventuell vattenförlust i Sätträån kommer påfyllning av vatten att ske, något som redan idag görs inom ramen för ordinarie reservatförvaltning. Dessutom har inom ramen för tillstånd till vattenverksamhet och hamnverksamhet i Sätträ ett antal kompensationsåtgärder planerats och beslutats i samråd med Stockholm kommun. För Hansta naturreservat har dispens sökts och beviljats från reservatföreskrift A1. Tillstånd respektive dispens har sökts för båda reservaten som en säkerhetsåtgärd trots att det är visat att några skadebringande grundvattensänkningar inte kommer att tillåtas ske. För detta ändamål har föreskrivits tillstånd att på fastigheter inom påverkansområdet vid behov infiltrera vatten i jord och/eller berg för att upprätthålla godtagbara grundvattennivåer för att undvika skada samt att anlägga och bibehålla erforderliga anläggningar för sådan infiltration.

För att kompensationsåtgärder enligt 7 kap. 7 § och 16 kap. 9 § miljöbalken ska bli aktuella krävs att det konstateras att det rör sig om ett faktiskt intrång i reservatet som meddelat beslut eller dispens medför. Det är således inte tillräckligt att det finns en risk för intrång. Kompensationsåtgärder ska tillgripas först när åtgärder som förhindrar att intrång sker inte kan vidtas eller bedöms orimliga. Kompensationsåtgärder är inte menade att ersätta det ansvar som åvilar reservatförvaltaren när det gäller den förvaltning och de åtgärder som är nödvändiga för att uppnå syftet med reservatbildningen. Sådana åtgärder ska inte övervältras på sökanden i form av kompensationsåtgärder.

Utöver beviljade tillstånd och dispenser till följd av grundvattenpåverkan kommer under projektets gång ett antal dispenser och tillstånd att behöva sökas för att vidta åtgärder inom berörda reservat. Dessa åtgärder var när ansökan ingavs inte identifierade och färdigprojekterade på en sådan detaljnivå som krävs för att begäran om dispens respektive tillstånd skulle kunna ges in. Ansökningarna kommer löpande

att ges in och då kan ställning tas till eventuella kompensationsåtgärder. I några fall har sådana ansökningar redan getts in och beslut i fråga om behov av kompensationsåtgärder fattats.

När det gäller upphävandet av del av Hansta naturreservat har beslut om detta fattats av Stockholms kommun den 28 mars 2013. Beslutet har vunnit laga kraft och villkorats av att en rad kompensationsåtgärder utförs. Frågan om kompensationsåtgärder i anledning av detta är därmed slutligt reglerat.

För Grimsta naturreservat förväntas påverkan bli mycket liten, med låg risk för påverkan på grundvattenkänsliga biotoper. För Igelbäckens kulturresevat förväntas påverkan från grundvattensänkningen bli obetydlig. Skada på reservaten till följd av grundvattensänkningen kommer inte att uppkomma och kompensationsåtgärder behövs därför inte. I respektive föreskrift för dessa reservat anges att reservatbildningen inte ska utgöra hinder mot att Förbifart Stockholm kommer till. Detta har uppfattats som att något särskilt beslut eller dispens inte behövs. Det finns inte några krav på kompensationsåtgärder i anledning av byggande och drift av Förbifart Stockholm i reservatföreskrifterna. Därmed har Stockholm kommun intagit ställningen att kompensationsåtgärder inte behövs, vilket dock inte innebär att Trafikverket inte skulle vara skyldig att vidta de skyddsåtgärder som behövs för att undvika skada.

En reservatbildning innebär inte att varje förändring har en negativ påverkan på de övergripande syften och de natur- och kulturvärden som reservatbildningen är till för att värna om. Inom ett reservatområde kan det finnas områden med låga naturvärden där eventuell påverkan får mycket begränsade konsekvenser för möjligheten att upprätthålla reservatets syfte. Detta motiverar inte kompensationsåtgärder.

I såväl 7 kap. 7 § som 16 kap. 9 § miljöbalken finns en tydlig koppling till beslut om dispens respektive tillstånd för att kompensationsåtgärder ska kunna åläggas sökanden. Att, vid sidan om tillstånds- och dispensprocessen för intrång i reservat, inom ramen för tillståndsansökan av grundvattenpåverkan ålägga sökanden att vidta en allmän upprustning av respektive reservat utan direkt koppling till den påverkan som

reservatsdispensen respektive reservatstillståndet förväntas medföra vore att gå utöver gällande lagstiftning på ett sätt som inte är avsett. Det är endast påverkan från grundvattenbortledningen, dvs. påverkan på reservatens hydrogeologi som ska prövas i målet. Eventuellt behov av kompensationsåtgärder för annan påverkan i reservaten prövas i annan ordning.

Sammanfattningsvis ifrågasätts inte på något sätt den beskrivning av redovisade områdets status som värdefulla miljöer eller deras respektive behov av åtgärder för att kunna upprätthålla eller till och med förbättra de bevarandevärden som motiverar dess skyddsintressen. Det som ifrågasätts är att dessa åtgärder ska åläggas i form av kompensationsåtgärder. Det är åtgärder som åligger reservatsförvaltaren att sörja för och har inte något samband med den tillståndssökta verksamheten. Förutom att kompensationsåtgärder inte behövs, begärs att det ska prövas behov av åtgärder för vilka det redan finns bindande överenskommelser om genom frivilliga åtaganden och/eller beslut.

REMISSYTTRANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Länsstyrelsen i Stockholms län

Länsstyrelsen tillstyrker att det utredningsvillkor som Stockholms kommun har yrkat angående vattenflödet i Sättraån tas in som villkor i domen. I mark- och miljödomstolen framställde länsstyrelsen önskemål om att det i domen skulle tas in ett villkor med lydelsen att "dränvatten ska i driftskedet ledas till Stordiket/Igelbäcken och Sättraån under förutsättning att tillsynsmyndighetens krav på kvalitet och kvantitet kan innehållas". Som skäl för detta framfördes att Trafikverket själva i tidigare skede lyft detta som en kompensationsåtgärd. Sättraån behöver ett tillskott av vatten då nuvarande vattenflöde har minskat till följd av exploateringar i omgivningen. Länsstyrelsen framförde bl.a. att ett avledande av dränvatten till ån istället för till dagvattentunneln skulle innebära en viktig resursåterföring och eventuellt minska kostnaden för framtida rening av det dagvatten som idag leds i dagvattentunnel.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSKÄL

Mark- och miljööverdomstolen har hållit huvudförhandling i målet.

Bullervillkor*Villkor 10 om luftburet buller under byggtiden*

Mark- och miljödomstolen har föreskrivit bl.a. att luftburet buller i byggskedet ska begränsas så att personer som bor i anslutning till anläggningen eller bedriver tyst verksamhet där inte, annat än tillfälligt, ska utsättas för högre riktvärden avseende buller än vad som anges i Naturvårdsverkets allmänna råd om buller från byggplatser (NFS 2004:15). Vidare anges att arbete som riskerar att medföra buller som överskrider Naturvårdsverkets riktvärden för buller från byggplatser (störande arbeten) endast får utföras helgfri måndag-fredag kl. 07.00-19.00. I samråd med tillsynsmyndigheten får sådana arbeten utföras på annan tid.

Stockholms kommun har anfört att det är angeläget att byggarbeten som överskrider riktvärdena i de allmänna råden även under ordinarie arbetstid kl. 07.00-19.00 föregås av samråd med tillsynsmyndigheten och yrkat ett tillägg om detta. Kommunen har vidare yrkat att det ska krävas ett godkännande av tillsynsmyndigheten för överskridande av riktvärden istället för samråd när det gäller arbeten utanför ordinarie arbetstid.

Föreningarna och Gunilla Wirén har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska föreskriva att all verksamhet ska ske inom normen för externt industribuller och med bullerfrihet kvällar efter kl. 19, nätter samt under helger och helgdagar. Föreningarna har vidare yrkat att det ska föreskrivas att all stenkrossning ska ske under jord.

Mark- och miljööverdomstolen anser att det av villkor klart ska framgå vad som gäller och det är därför inte lämpligt att hänvisa till myndighetsföreskrifter eller allmänna råd som mark- och miljödomstolen har gjort. Detta kan leda till oklarheter och tolkningsproblem. I villkoret bör tydligt anges vilka värden som gäller och i vad mån undantag får ske.

Mark- och miljööverdomstolen delar dock mark- och miljödomstolens bedömning att bullerregleringen bör utgå ifrån vad som anges i de allmänna råden om buller från byggplatser. Det finns inte skäl att tillämpa normerna för externt industribuller på denna verksamhet. Därför bör de bullervärden som anges i NFS 2004:15 tillämpas men dessa bör anges i villkoret. Det får anses ingå i det allmänna villkoret att Trafikverket är skyldigt att planera och utföra verksamheten med beaktande av de skyddsåtgärder och tidsbegränsningar som framgår av de allmänna råden. Detta är också något som bör framgå av det kontrollprogram som enligt tillståndet ska tas fram i samråd med tillsynsmyndigheten innan verksamheten påbörjas.

De allmänna råden om buller från byggplatser anger riktvärden för buller. Buller från byggplatser är normalt av tillfällig natur, varierande styrka och varaktighet. Den verksamhet som detta mål gäller förflyttar sig dessutom över stora områden medan tunneldrivningen pågår och innebär att det på specifika platser bullrar under begränsade tider som kan vara både korta och relativt långa. På olika platser föreligger skilda förutsättningar att vidta skyddsåtgärder. Platsspecifika anpassningar, vars effekter inte har kunnat preciseras inom ramen för detta omfattande mål, kommer att behöva ske. Mot bakgrund av att målet härmed får anses speciellt och då tillsynsmyndigheten inte haft någon annan synpunkt kan det godtas att buller regleras som riktvärden.

När det gäller frågan om samråd eller godkännande från tillsynsmyndigheten har Mark- och miljööverdomstolen i målet angående tillstånd till anläggande av ny sluss och ny vattenreglering för Mälaren (dom den 21 januari 2015 i mål nr M 2008-14) föreskrivit att överskridande av riktvärdena för buller under helgfri måndag-fredag kl. 07-19 får ske i samråd med tillsynsmyndigheten. Andra avvikelser får, om det finns särskilda skäl, ske endast efter tillsynsmyndighetens godkännande.

Eftersom en sådan bullerreglering bör kunna bidra till att förebygga och minimera störningarna för närboende, samtidigt som tillsynsmyndigheten får god insyn och möjlighet att påverka planering av arbeten som riskerar att innebära störningar, bör kommunens yrkande bifallas med viss redaktionell justering och regleringen i detta

mål ske på motsvarande sätt. Villkoret ska därför ändras på sätt som framgår av domslutet. I villkor 10 a anges vilka arbetsmoment som får utföras angiven tid och i villkor 10 b i vilka fall överskridanden av de i villkor 10 angivna värdena får ske efter samråd eller godkännande av tillsynsmyndigheten. Slutligen införs i villkor 10 c en delegation till tillsynsmyndigheten att – i enlighet med vad som anges i villkor 10 b – medge undantag och då föreskriva om vad som närmare ska gälla. Tillägget ”störande arbeten” tas bort då det redan av villkoret i övrigt är tydligt vilket slags arbete det är fråga om, nämligen sådant som genererar luftburet buller.

Villkor 11 om ramvillkor för stomljud under byggtiden

Stockholms kommun har yrkat att riktvärdet helgfri måndag-fredag kl. 19-22 ska sänkas från 45 till 40 dBA samt att riktvärdet på lördagar ska vara 35 dBA även kl. 09-17. Vidare har kommunen yrkat att stomljudsalstrande arbeten som innebär överskridande av angivna riktvärden helgfri måndag-fredag kl. 07-22 ska föregås av samråd med tillsynsmyndigheten samt att det ska krävas ett godkännande av tillsynsmyndigheten för överskridande av riktvärden istället för samråd när det gäller andra avvikelser.

Föreningarna och Gunilla Wirén har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska föreskriva att all verksamhet ska ske inom normen för externt industribuller och med bullerfrihet kvällar efter kl. 19, nätter samt under helger och helgdagar.

Vid den sammanvägda bedömningen av vad de boende bör tåla ställt mot projektets genomförandetid, framstår de bullernivåerna som mark- och miljödomstolen föreskrivit för vardagskvällar kl. 19-22 och lördagar kl. 9-17 som alltför höga. Därför finns det skäl att skärpa kraven. Det högsta ekvivalenta värdet vardagar kl. 19-22 bör sänkas från 45 till 40 dBA som kommunen har yrkat. När det gäller lördagar kl. 9-17 skulle en sänkning till 35 dBA innebära allt för stora svårigheter för Trafikverket att bedriva verksamheten. Därför ska värdet även den tiden sänkas från 45 till 40 dBA.

Yrkandet att stomljudsalstrande arbeten som innebär överskridande av angivna riktvärden helgfri måndag-fredag kl. 07-22 ska föregås av samråd med tillsynsmyndigheten bör bifallas av samma skäl som motsvarande reglering i villkor 10.

Samråd ska även ske avseende sådana arbeten på lördagar kl. 9-17. Även yrkandet att det ska krävas ett godkännande av tillsynsmyndigheten för överskridande av riktvärdena istället för samråd när det gäller andra avvikelser ska bifallas. Vad som i övrigt gäller utformningen av villkor 11 a – d rörande stomljud hänvisas till motsvarande villkor under luftburet buller.

Prövotidsförordnande U1 om skadereglering

Trafikverket har yrkat att mark- och miljödomstolens prövotidsförordnande avseende reglering av skador på byggnader eller annan egendom till följd av buller, stomljud, vibrationer och radon från byggande och drift av tunneln ska upphävas.

Mark- och miljööverdomstolen har i det ovan angivna målet M 2008-14, som avgjordes efter den nu överklagade domen, tagit ställning till frågan om även utredning och reglering av skador på byggnader eller annan egendom till följd av buller, stomljud och vibrationer kan bli föremål för prövotid inom ramen för ett mål enligt 11 kap. miljöbalken.

I det målet konstaterades att när verkningarna av en verksamhet inte kan förutses med tillräcklig säkerhet kan frågan om villkor skjutas upp till dess erfarenheter vunnits av verksamhetens inverkan, och att det inte råder någon tvekan om att utredning av skada på grund av tillståndsgiven grundvattenbortledning i och för sig kan sättas på prövotid i enlighet med 22 kap. 27 § miljöbalken. Därefter angavs följande:

I 32 kap. 3 § första stycket miljöbalken anges under åtta punkter de skador för vilka skadestånd betalas. Enligt andra stycket gäller dock inte detta alla skador, bl.a. inte skador genom ändring av grundvattennivån som bedrivs i enlighet med tillstånd till vattenverksamhet. Av samma bestämmelse följer att det är 32 kap. som ska tillämpas på störningar enligt punkterna 4–8, som omfattar bl.a. buller, skakningar och liknande. Sådana mål anhängiggörs genom ansökan om stämning. I en ansökan om tillstånd till miljöfarlig verksamhet enligt 9 kap. miljöbalken skulle inte en skadereglering på grund av buller m.m. ske på det sätt som nu skett, utan dessa störningar skulle snarare bli föremål för villkor om skyddsåtgärder och försiktighetsmått. Den möjlighet till skadereglering som sker i ett vattenmål är vidare inte att se som en skadeståndsrättslig tvist utan är snarare att bedöma som en villkorsreglering rörande skadeförebyggande åtgärder. Det är dessutom att märka att enbart påverkan inom det angivna

influensområdet är föremål för prövotid enligt villkoret. Mark- och miljööverdomstolen bedömer sammanfattningsvis att villkoret i angivna delar inte är helt förenligt med miljöbalkens systematik och inte heller påkallat genom den rättsutveckling som skett beträffande sakägarbegreppet m.m. Villkoret ska upphävas vad gäller buller, stömljud och vibrationer.

Mark- och miljööverdomstolen finner inte skäl att i detta mål göra någon annan bedömning. I den nu överklagade domen har även påverkan från radon i bostadshus till följd av tunneldrivning och schaktarbeten innefattats i prövotidsförordnandet. Även detta får anses vara en skada som omfattas av 32 kap. 3 § första stycket 4-8 miljöbalken. Trafikverkets yrkande ska därför bifallas och prövotidsförordnandet U1 ändras på så sätt att p. 2 och 3 avseende buller, stömljud, vibrationer och radon upphävs.

Kompensationsåtgärder

Avvisning

Stockholms kommun och föreningarna har yrkat att tillståndet ska förenas med skyldighet för Trafikverket att utföra vissa kompensationsåtgärder med anledning av intrången i Sätterskogens, Hansta och Grimsta naturreservat samt i Igelbäckens kulturresevat.

Mark- och miljööverdomstolen kan konstatera att vissa av föreningarnas yrkanden avser utvidgning av de natur- och kulturresevat som berörs av verksamheten. Det saknas legala förutsättningar att i ett mål om tillstånd enligt miljöbalken besluta om att ett natur- eller kulturresevat ska inrättas eller utvidgas. Föreningarnas yrkanden i dessa delar ska därför avvisas.

Trafikverket har yrkat att Stockholms kommuns yrkande om att Trafikverket ska åläggas att utföra i bilaga 6 till ansökan redovisade kompensationsåtgärder avseende Sätterskogens och Hansta naturreservat ska avvisas. Som skäl för avvisningsyrkandet har Trafikverket angett att Trafikverket redan har förpliktats att utföra åtgärderna i tidigare beslut avseende reservaten. Mark- och miljööverdomstolen konstaterar att det är fråga om parallella avgöranden och att det inte föreligger hinder mot att även i detta

mål förordna om vidtagande av kompensationsåtgärder. Trafikverkets avvisningsyrkande ska därför avslås.

Trafikverket har även yrkat att föreningarnas yrkande att motorcrossbanan vid Hansta/Hägerstalund ska restauras till naturmark ska avvisas. Det föreligger inte heller hinder att pröva föreningarnas yrkande. Trafikverkets avvisningsyrkande ska därför avslås.

Allmänt om det grundvattenpåverkade området

Föreningarna har ifrågasatt de geohydrologiska beräkningarna som ligger till grund för ansökan och om utbredningen av det grundvattenpåverkade området är korrekt beräknat. Ett för litet utbredningsområde skulle kunna innebära att inverkan på naturområdena blir större än förutsatt och skulle i så fall kunna ha betydelse för frågan om kompensationsåtgärder. De har bland annat anfört att det råder oklarhet om hur begreppet grundvattensänkning ska tolkas. Mark- och miljööverdomstolen konstaterar att begreppet grundvattensänkning inte har använts helt stringent i ansökan men anser att det framgår av sammanhanget i Trafikverkets redovisning om begreppet avser en sänkning av grundvattentrycket i berget, som t.ex. kan påverka vattennivån i bergborrade brunnar, eller om det är en sänkning av grundvattenytan i jordlagren som avses. Det senare kan t.ex. påverka sättningskänsliga byggnader eller naturmiljön.

Mark- och miljööverdomstolen anser att Trafikverket på ett tillfredsställande sätt redovisat vilka kriterier som använts för att avgöra om påverkansområdet begränsas av trycksänkningen i berget eller av grundvattenytans avsänkning i jordlagren. Dataprogram som är standard för den här typen av beräkningar har använts för grundvattenmodelleringarna. En förutsättning för att beräkningarna av trycksänkningen i berget ska vara giltiga är att man har en positiv vattenbalans, dvs. att tillgänglig grundvattenbildning är större än läckaget till tunnlarna på respektive beräknad delsträcka. Om så inte är fallet får man förutom en avsänkning av grundvattenytan i jordlagren även en avsänkning av grundvattenytan i berget. Detta är inte förutsett i beräkningarna eftersom man har redovisat en positiv vattenbalans för hela tunnelsträckningen. Trafikverket är genom domens villkor 6 förpliktigt att vidta de åtgärder som krävs för att skada inte ska uppkomma vilket bland annat medför att

man måste tillse att tunnarna tätas i tillräcklig omfattning. Som en extra säkerhetsåtgärd finns i tillståndets punkt 5 tillstånd att infiltrera vatten för att upprätthålla godtagbara grundvattennivåer.

Mot bakgrund av det anförda utgår Mark- och miljööverdomstolen i de fortsatta övervägandena rörande kompensationsåtgärder från det påverkansområde som Trafikverket har redovisat och som har godtagits av mark- och miljödomstolen.

Allmänt om kompensationsåtgärder

Ett tillstånd enligt miljöbalken får förenas med skyldighet för verksamhetsutövaren att utföra eller bekosta särskilda åtgärder för att kompensera det intrång i allmänna intressen som verksamheten medför (16 kap. 9 § miljöbalken). Vid bedömningen av om ett tillstånd ska förenas med skyldighet att utföra kompensationsåtgärder har det betydelse hur allvarligt intrång som verksamheten medför samt vilken nytta som åtgärderna medför. Kompensationsåtgärder kan avse t.ex. intrång i naturvårdsintressen men även i andra allmänna intressen, exempelvis friluftsintressen (se prop. 1997/98:45, Miljöbalk Del 2, s. 209f).

I naturreservat får som utgångspunkt åtgärder inte vidtas som strider mot de föreskrifter som meddelats för reservatet. I reservatföreskrifter kan regleras att vissa åtgärder inte alls får utföras eller endast får utföras efter tillstånd från reservathållaren. För sådana åtgärder som är förbjudna kan dispens enligt 7 kap. 7 § miljöbalken meddelas om det finns särskilda skäl och intrånget i naturvärdet kompenseras i skälig utsträckning på naturreservatet eller på något annat område. Avsikten med ett naturreservat är att skapa ett definitivt skydd och det är endast undantagsvis som avsteg från skyddet får ske (se angiven prop. s. 75).

Vid prövning av ett mål om tillstånd till vattenverksamhet är det inte endast den påverkan som själva vattenverksamheten ger upphov till som ska beaktas utan även andra relevanta miljömässiga konsekvenser av verksamheten (se bl.a. MÖD 2007:50 och MÖD 2010:9). I detta fall kan vidare konstateras att Trafikverket utöver tillstånd till vattenverksamhet genom den överklagade domen beviljats tillstånd enligt reservatföreskrifterna för Sätterskogens naturreservat samt dispens enligt 7 kap. 7 §

miljöbalken avseende Hansta naturreservat för utförande av i den tekniska beskrivningen redovisade åtgärder, bl.a. borrhning och sprängning vid anläggande av arbets- och huvudtunnlar. Vid bedömningen av intrången i de allmänna intressena i reservaten finns det därför skäl att beakta såväl påverkan genom grundvattenbortledning som störningar som är relaterade till arbetet vid tunneldrivningen. Den påverkan som hamnar och hamnanknuten verksamhet i och i närheten av reservaten kan ge upphov till ligger dock utanför prövningen av detta mål.

Sätraskogens naturreservat

Förbifart Stockholms sträckning kommer att gå i en tunnel under Sätraskogens naturreservat. En arbetstunnel kommer att anläggas i reservatet vilken kommer att mynna i anslutning till den tillfälliga hamnen. Arbetstunneln kommer att användas även efter det att Förbifart Stockholm har tagits i drift för evakuering av rökgaser vid brand. Innan den tillfälliga hamnen har anlagts kommer massor från arbetstunneln att transporteras bort från området med lastbil. Viss lastbilstransport kommer även att ske efter det att hamnen har tagits i drift.

Den grundvattenbortledning som Trafikverket beviljats tillstånd till innebär att de hydrogeologiska förhållandena i Sätraskogens naturreservat kommer att påverkas. Påverkan är inte endast begränsad till byggskedet utan kommer att bestå även efter det att tunnarna har anlagts. Trafikverket har utrett projektets totala påverkan på de natur- och kulturresevat som berörs av verksamheten. I utredningen anges att grundvattenavsänkningen inte bedöms medföra några märkbara konsekvenser för Sätraskogens ekdominerade ädellövskogar som har höga naturvärden. Våtare småbiotoper bedöms dock påverkas genom att de blir torrare, bl.a. anges att ett mindre bäckdråg i ädellövskogen nära arbetsområdet kan få betydligt minskat flöde på grund av grundvattenavsänkningen. Vad gäller övrig ädellövskog anges att viss påverkan kan komma att ske för det fall växtligheten är beroende av vattenförsörjning från grundvattnet, vilket bedöms inte kunna uteslutas.

I naturreservatet finns nyckelbiotoperna Skärholmsbäckens dalgång och Sätträån. Särskilt området kring Sätträåns dalgång bedöms enligt utredningen kunna påverkas genom att markfloran förändras mot arter som klarar torrare förhållanden. Även flödet

i Skärholmsbäcken och Sättraån riskerar att minska beroende på om och i vilken utsträckning vattendragen försörjs med vatten från grundvattnet. Grundvattenavsänkningen riskerar även i övrigt att påverka vissa naturtyper och minska variationen och därmed den biologiska mångfalden i reservatet i stort.

Arbetet vid tunneldrivningen kommer under byggskedet att ge upphov till störningar i form av buller och vibrationer. Lastbilstransporterna kommer också att medföra störningar i form av bl.a. buller. Störningarna kommer att påverka såväl naturvärden som upplevelsevärdet i reservatet under byggskedet.

Trafikverket har i utredningen redovisat och föreslagit vissa åtgärder som kan vidtas för att kompensera för intrånget i Sättraskogens naturreservat. Trafikverket har i Mark- och miljööverdomstolen åtagit sig att utföra de föreslagna kompensationsåtgärderna om än att vissa av åtgärderna redan har utförts av Stockholms kommun. Trafikverket har redovisat vilka åtgärder som verket redan har förpliktats att utföra på grund av tidigare meddelade beslut avseende reservatet. Vid jämförelse mellan de redovisade åtgärderna och de som Trafikverket i detta mål har åtagit sig att utföra kan konstateras att de flesta men inte alla åtgärder omfattas av tidigare beslut. Trafikverket är på grund av åtagandet i detta mål genom det allmänna villkoret förpliktade att utföra samtliga åtgärder som de har åtagit sig att utföra. Mark- och miljööverdomstolen anser inte att det föreligger skäl att föreskriva åtagandet i denna del som ett särskilt villkor.

Som ovan redovisas finns det vissa osäkerheter kring vilken påverkan som grundvattenavsänkningen kommer att få på naturvärdena i naturreservatet. Enligt Mark- och miljööverdomstolen kan det dock med tillräcklig säkerhet bedömas att intrånget i naturvärdet blir beaktansvärt. Med anledning härav och då intrånget berör ett naturreservat anser Mark- och miljööverdomstolen att ytterligare kompensationsåtgärder utöver de som Trafikverket har åtagit sig att utföra bör övervägas.

Med hänsyn till de höga naturvärden som är knutna till Sättraån och Skärholmsbäcken och att vattenflödena i vattendragen idag är begränsade bedömer Mark- och miljööverdomstolen att det kan vara lämpligt att utföra åtgärder för att öka

vattenflödena. Det finns behov av att utreda denna fråga vidare innan det är möjligt att slutligt ta ställning till om och i sådana fall vilka åtgärder som ska vidtas.

Länsstyrelsen har också i sitt remissyttrande tillstyrkt att ett utredningsvillkor införs.

Stockholms kommuns yrkande om utredningsvillkor ska därför bifallas på så sätt att frågan om kompensationsåtgärder skjuts upp under en prövotid. Trafikverket ska under prövetiden utreda möjligheten att öka vattenflödet i Sättraån och i Skärholmsbäcken och de miljömässiga och kostnadsmässiga konsekvenserna av åtgärderna. Utredningen tillsammans med slutliga förslag på kompensationsåtgärder ska i enlighet med yrkandet lämnas till mark- och miljödomstolen senast ett år efter det att avgörandet har vunnit laga kraft. Denna tid har inte i sig motsatts av Trafikverket. Eftersom utredningen inte ska omfatta påverkan från själva grundvattenbortledningen framstår tiden som rimlig.

Hansta naturreservat

Förbifart Stockholms sträckning går i huvudsak, sedan Stockholms kommun i tidigare beslut till förmån för projektet ändrat gränsen för naturreservatet, utanför Hansta naturreservat. Även om Förbifart Stockholm i huvudsak är förlagd utanför naturreservatet kommer grundvattenförhållandena inom reservatet påverkas av grundvattenbortledningen.

I Trafikverkets utredning avseende projektets påverkan på reservaten anges att grundvattenavsänkningen kommer att påverka naturförhållandena i reservatet och att den främsta påverkan kommer att ske på naturtyper som är beroende av grundvatten. Påverkan är som störst under byggskedet och är betydligt mindre efter det att Förbifart Stockholm har tagits i drift. De naturtyper som arealmässigt påverkas mest och som är grundvattenkänsliga är öppna gräsmarker. Dessa har dock idag i huvudsak låga naturvärden. Förändringen mot torrare markförhållanden riskerar dock att medföra en förlust av den biologiska mångfalden i påverkansområdet. Av utredningen framgår vidare att Stordiket, som har höga naturvärden och som hyser populationer av större vattensalamander, kan komma att påverkas av grundvattenavsänkningen. Följderna av denna påverkan är dock totalt sett begränsad eftersom Stordiket kommer att ledas om, med ett ökat vattenflöde som följd.

Trafikverket har i Mark- och miljööverdomstolen åtagit sig att utföra i utredningen föreslagna kompensationsåtgärder. Åtgärderna innebär bl.a. att flera åtgärder ska vidtas för att säkra och stärka populationen av vattensalamander. Bl.a. kommer en utjämningsdamm och flera andra dammar att anläggas. Mark- och miljööverdomstolen bedömer att intrånget i naturvärdena i reservatet på grund av grundvattenbortledningen och tunneldrivningen inte motiverar kompensationsåtgärder utöver de som Trafikverket har åtagit sig. Åtgärderna är reglerade genom det allmänna villkoret i tillståndet.

Grimsta naturreservat och Igelbäckens kulturresevat

Förbifart Stockholms sträckning kommer att gå i en tunnel under Grimsta naturreservat. Detsamma gäller i huvudsak Igelbäckens kulturresevat förutom en del av sträckningen som kommer att gå ovan jord. I Igelbäckens kulturresevat kommer även en arbetstunnel att anläggas. Såväl Grimsta naturreservat som Igelbäckens kulturresevat har inrättats med förbehåll för att reservatbildningen inte ska utgöra hinder mot Förbifart Stockholm. Någon dispens eller något tillstånd enligt reservatföreskrifterna för Grimsta naturreservat och Igelbäckens kulturresevat har av denna anledning inte sökts av Trafikverket. Trots förbehållen i reservatföreskrifterna föreligger skäl att beakta den eventuella påverkan som vattenverksamheten och tunneldrivningen kan ge upphov till på allmänna intressen i reservaten.

Av Trafikverkets utredning avseende projektets påverkan på reservaten framgår att grundvattenbortledningen kan påverka vissa naturtyper inom Grimsta naturreservat. Stora delar av reservatet består dock av hällmarkstallskog som inte är känslig för grundvattenpåverkan. Den naturtyp i reservatet som är känslig för grundvattenavsänkning och som bedöms påverkas negativt är små lundartade partier på översilningsmark i förkastningsbranterna utmed Mälarstranden. Dessa partier kan, beroende på vilken kontakt som finns med grundvattnet, komma att övergå till en frisk naturtyp med ett minskat örtinslag. De negativa konsekvenserna bedöms som små till märkbara. Även i övrigt bedöms påverkan på naturvärdena som liten.

Vad gäller Igelbäckens kulturresevat anges i utredningen att grundvattenavsänknngen inte bedöms påverka områden med höga naturvärden knutna till kulturlandskapet negativt. Konsekvenserna av grundvattenbortledningen för Igelbäcken, som har ett stort natur- och friluftsvärde, bedöms sammantaget inte heller påverkas negativt av grundvattenavsänknngen eftersom omledningen av Stordiket kommer att medföra ökade vattennivåer även i Igelbäcken.

Mark- och miljööverdomstolen bedömer mot denna bakgrund att grundvattenbortledningens påverkan på såväl Grimsta naturresevat som Igelbäckens kulturresevat får anses begränsad och att enbart detta inte motiverar att förordna om kompensationsåtgärder.

Vid övergången från tunnel till väg ovan jord i Igelbäckens kulturresevat kommer vid Hästa klack tunneln förläggas i betongtunnel innan bergtunneln tar vid. Betongtunneln anläggs genom att man först schaktar ur i jord och berg, sedan gjuter tunneln och sist återfyller kring och över tunneln. Ett etableringsområde förläggs i anslutning till tunnelpåslagen och transport av bergmassor till upplag görs med lastbil liksom transporter av material in till tunnelbygget.

Arbetet med betongtunneln kommer enligt Trafikverkets utredning att påverka naturvärdena i kulturresevatet bl.a. genom den mark som tas i anspråk. Även om den yta som berörs sett till hela kulturresevatet är relativt begränsad finns det höga till mycket höga naturvärden i dessa områden, bl.a. riskerar en ädellövskogsmiljö att försvinna helt och värdefull betesmark och barrskogsmiljöer att minska. Under byggskedet kommer arbetet med tunnlnarna att medföra störningar i form av bl.a. buller vilket riskerar att ge negativa konsekvenser för främst fågellivet. Bullerstörningar från arbetet med tunnlnarna kommer även att försämra upplevelsevärdet under byggskedet.

Trafikverket har åtagit sig att utföra vissa i utredningen föreslagna kompensationsåtgärder, bl.a. ska åtgärder vidtas för att stärka gårdsmiljön vid Hästa gård och vedkyrkogårdar anläggas. För att förbättra flödet i Igelbäcken ska vidare dränvatten från tunneln ledas till Igelbäcken via Stordiket. Tillsynsmyndigheten har i tillståndet bemyndigats att besluta om vilka krav på utsläppsmängd och vattenkvalitet som ska

innehållas för att dränvattnet ska få ledas till Igelbäcken. Även med beaktande av dessa åtgärder anser Mark- och miljööverdomstolen att intrånget i naturvärdena i reservatet är så betydande att det finns anledning att överväga ytterligare åtgärder för att kompensera för detta intrång.

Den åtgärd som lämpligen kan övervägas är att ytterligare stärka naturvärdet i Igelbäcken. Stockholms kommuns yrkande om utredningsvillkor ska därför bifallas på så sätt att frågan om kompensationsåtgärder skjuts upp under en prövotid. Trafikverket ska under prövotiden ta fram en plan för projektering utifrån äldre kartunderlag, kulturresevatets skötselplan och andra relevanta underlag samt utreda möjligheten att genomföra åtgärder för att återmeandra en del av Igelbäcken inom kulturresevatet, och de miljömässiga och kostnadsmässiga konsekvenserna av åtgärderna. Utredningen tillsammans med slutliga förslag på kompensationsåtgärder ska lämnas till mark- och miljödomstolen senast ett år efter att avgörandet har vunnit laga kraft.

Det noteras att Trafikverket även åtagit sig att utföra kompensationsåtgärder i Grimsta naturreservat. Åtgärderna är reglerade genom det allmänna villkoret i tillståndet.

Sammanfattande slutsatser avseende kompensationsåtgärder

Sammanfattningsvis ska således föreningarnas yrkanden om utvidgning av de natur- och kulturresevat som berörs av verksamheten avvisas samt Trafikverkets avvisningsyrkanden avslås.

Trafikverket har i Mark- och miljööverdomstolen åtagit sig att utföra vissa i ansökan föreslagna kompensationsåtgärder. Åtgärderna är reglerade genom det allmänna villkoret i tillståndet och det finns inte behov av att reglera åtgärderna på annat sätt. På grund av intrången i Sätterskogens naturreservat och Igelbäckens kulturresevat ska Stockholms kommuns yrkanden om utredningsvillkor med vissa justeringar bifallas med stöd av 16 kap. 9 § miljöbalken. Mark- och miljööverdomstolen anser inte att det i övrigt finns skäl till bifall av Stockholms kommuns och föreningarnas yrkanden om kompensationsåtgärder.

Rättegångskostnader i mark- och miljödomstolen*Avvisningsyrkandet*

Anna Karin Hermodsson m.fl. samt Bro Spejaren 3 AB och Smista Park AB har yrkat att Trafikverkets yrkande i vissa delar ska avvisas såsom en otillåten taleändring. De har därvid gjort gällande att Trafikverkets yrkanden i överklagandeskriften syftade till att Trafikverket inte ska utge ersättning för de fastighetsägare som inte riskerar att skadas av vattenverksamheten och att det endast var ett fåtal fastighetsägare som var berörda av detta yrkande. Trafikverkets yrkande om jämkning som gavs in den 10 mars 2015 går därför utöver yrkandet i överklagandeskriften eftersom det träffar sakägare som påverkas av grundvattenbortledningen.

Trafikverkets har bestritt att detta är någon taleändring, då yrkandena endast har preciserats i förhållande till överklagandet.

Mark- och miljööverdomstolen finner att vad Trafikverket angett i överklagandet under rubriken ändringsyrkanden om rättegångskostnader var opreciserat och behövde ett förtydligande. Under rubriken grunder för överklagandet (punkt 2.3) framgår emellertid att Trafikverkets yrkande redan i denna skrivelse riktade sig även mot de som riskerar att skadas av vattenverksamheten. Den precisering som Trafikverket gav in den 10 mars 2015 kan därför inte anses vara en taleändring. Avvisningsyrkandet ska därmed avslås.

Rättegångskostnaderna i sak

Trafikverket har yrkat att ersättning för kostnader som motparterna tillerkänts i mark- och miljödomstolen som kan hänföras till skadestandsfrågor avseende buller, stömljud, vibrationer och radon ska jämkas. Detta gäller framför allt arbete i anslutning till den extra förhandlingsdag som hölls den 1 december 2014.

Som redogjorts för tidigare har Mark- och miljööverdomstolen i en dom den 21 januari 2015 tagit ställning till frågan om vilka skador som kan regleras inom ramen för ett mål om vattenverksamhet enligt 11 kap. miljöbalken. Eftersom detta avgörande inte hade meddelats när nu aktuellt mål handlades i mark- och miljödomstolen får det anses

skäligt att ombuden där la ner arbete även avseende dessa frågor. Trafikverkets yrkanden om att ersättningen för rättegångskostnader i mark- och miljödomstolen ska sättas ner avslås därför.

Övrigt

Gunilla Wirén har även yrkat att bussramper/busstunnlar i Sättra/Skärholmen inte ska få byggas. Detta är en fråga som inte kan prövas i detta mål. Yrkandet ska därför avvisas.

Övriga yrkanden som har framställts i målet och som inte särskilt har kommenterats i domskälen avslås.

Rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen

Anna Karin Hermodsson m.fl.

Anna Karin Hermodsson m.fl. har yrkat ersättning för rättegångskostnader med 370 313 kr inklusive mervärdesskatt motsvarande 98,75 timmars arbete. Trafikverket har överlämnat åt rätten att bedöma skäligheten av yrkat belopp. Det yrkade beloppet avser arbete för 160 fastighetsägare. Mark- och miljööverdomstolen bedömer att den yrkade ersättningen är skälig för att tillvarata deras talan i målet. Trafikverket ska därför förpliktas betala yrkad ersättning. Kostnaden får anses fördelad lika mellan fastighetsägarna varför beloppet till vardera avrundat blir 2 314 kr.

Bro Spejaren 3 AB och Smista Park AB

Bro Spejaren 3 AB och Smista Park AB har yrkat ersättning med 91 875 kr motsvarande 35 timmars arbete. I kostnadsräkningen anges att av yrkat belopp fördelar sig 40 procent på fastigheten Spejaren 3, 40 procent på fastigheten Spejaren 4 och 10 procent på fastigheten Borgen 2, som alla ägs av Bro Spejaren 3 AB, samt 10 procent på fastigheten Stigmannen 5 som ägs av Smista Park AB. Vidare anges att ägaren till Borgen 2 och Stigmannen 5 inte äger dra av mervärdesskatten som således blir en kostnad som yrkas ersättning för med 4 375 kr som ingår i yrkat belopp. Trafikverket har inte ifrågasatt yrkandet om mervärdesskatt men överlämnat åt rätten att bedöma

skäligheten av yrkat belopp. Mark- och miljööverdomstolen bedömer att den yrkade ersättningen är skälig för att tillvarata bolagets talan i målet. Trafikverket ska därför förpliktas betala yrkad ersättning.

Söderport Fenix 5 AB

Söderport Fenix 5 AB har yrkat ersättning med 186 700 kr, varav 175 000 kr för arvode motsvarande 70 timmars arbete och 11 700 kr för utlägg. Trafikverket har överlämnat åt rätten att bedöma skäligheten av yrkat belopp.

Av mark- och miljödomstolens dom framgår att Söderport Fenix 5 AB är innehavare av tomträtten till fastigheten Förrådet 5 och att bolaget i mark- och miljödomstolen tillerkändes yrkad ersättning för rättegångskostnader för den fastigheten med 108 000 kr avseende arvode motsvarande drygt 43 timmars arbete. Mark- och miljööverdomstolen kan konstatera att bolagets ombud har lagt ner betydligt mer arbete här än i mark- och miljödomstolen trots att prövningstillstånd endast har meddelats i vissa delar. Vidare att bolagets ombud har lagt ner dubbelt så mycket arbete för Söderport Fenix 5 AB som för sina huvudmän Bro Spejaren 3 AB och Smista Park AB tillsammans. Mark- och miljööverdomstolen kan inte se att nedlagt arbete varit skäligt för att tillvarata Söderport Fenix 5 AB:s talan i målet. Mark- och miljööverdomstolen finner därför skäligt att Trafikverket ska betala ersättning till Söderport Fenix 5 AB för motsvarande 35 timmars arbete eller 87 500 kr samt yrkad ersättning för utlägg med 11 700 kr, totalt 99 200 kr.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga C

Överklagande senast 2016-01-04

I avgörandet har deltagit hovrättsråden Liselotte Rågmark och Roger Wikström, referent, tekniska rådet Dag Ygland och t.f. hovrättsassessorn Rickard Forsgren.